

Univerzita Karlova

Evangelická teologická fakulta

Věda, teologie a Dawkinsův bůh

Bakalářská práce

Autor: Kryštof Sýkora

Katedra teologické etiky

Vedoucí práce: Mgr. Jan Zámečník Ph.D.

B6141, Teologie, Evangelická teologie

2022

Prohlášení o autenticitě

Prohlašuji, že jsem tuto písemnou práci s názvem „Věda, teologie a Dawkinsův bůh“ napsal samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna veřejnosti ke studijním účelům.

V Praze dne 21. 6. 2022

Kryštof Sýkora

Bibliografické informace, anotace, klíčová slova

SÝKORA, Kryštof. *Věda, teologie a Dawkinsův bůh*. Praha: 2022

V této práci nejprve pojednávám vývoj vztahu přírodních věd a teologie v širokém kontextu, zasahujícím až do prehistorie. Prehistorický exkurz považuji za důležitý právě pro seriózní hodnocení historie tohoto vztahu. Dále sleduji, jak se tento vztah mění v jednotlivých historických obdobích a jak se promítá do životních osudů učenců, vědců a teologů své doby. Účelem je získat pravdivý a obraz tohoto vztahu před tím, než se pustím do analýzy názoru nových ateistů prezentovaných Richardem Dawkinsem a apologetické reakce Alistera McGratha. Vzhledem k rozšíření báze kontextu se mi podařilo celou problematiku lépe pochopit a zasadit do logického rámce. Díky tomu se mi podařilo rozšířit danou apologetickou argumentaci a současně v přehledu zpřístupnit její rozsah všem zájemcům. Současně poukazuji na nutnou etickou korekci vědy i fundamentalismu v náboženství.

Klíčová slova: věda, víra, náboženství, teologie, Dawkins, McGrath, bůh, etika vědy, náboženský fundamentalismus

English translation: In this thesis I am considering the relation of science and theology in wider context which extends to prehistory. I see the prehistorical excursion as important for serious consideration of the history of this relation. Further I follow how this relation develops in particular historical periods and how it affects lives of scholars, scientists and theologians of their time. The purpose is to get a honest image of that relation before I proceed to the analysis of the opinion of the „new atheists“ presented by Richard Dawkins and the apologetical reaction of Alister McGrath. Thanks to the extension of the context basis I have managed to understand the topic in depth and set it into a logical framework. This extended the apologetical argumentation and the overview is accessible to all interested parties. At the same time I am pointing out a necessary ethical correction of science as well as of religious fundamentalism.

Keywords: science, faith, religion, theology, god, ethics of science, religious fundamentalism

Poděkování

Rád bych na tomto místě poděkoval vedoucímu práce Mgr. Janu Zámečnickovi Ph.D. za nasměrování ve zvolené problematice a velmi přínosné konzultace. Dále bych rád poděkoval svojí matce RNDr. Olze Jandurové za konzultace přírodovědné a genetické problematiky. Velký dík za všemožnou podporu patří také mé rodině.

Obsah

| | |
|---|----|
| Věda, teologie a Dawkinsův bůh..... | 1 |
| Prohlášení o autenticitě..... | 2 |
| Bibliografické informace, anotace, klíčová slova..... | 3 |
| Poděkování..... | 4 |
| O výběru tohoto tématu..... | 7 |
| Ujasnění některých pojmů..... | 7 |
| Před vznikem věd..... | 9 |
| Náboženství jako civilizační fundament ve starověku..... | 12 |
| Biblický kánon jako příklad civilizačního fundamentu..... | 12 |
| Právo a veřejná správa..... | 12 |
| Naučení hygienická..... | 13 |
| Naučení epidemiologická..... | 13 |
| Naučení dietologická..... | 14 |
| Naučení hospodářská..... | 14 |
| Naučení pro zemědělce..... | 14 |
| Naučení o partnerství a sexu..... | 15 |
| Naučení finanční..... | 15 |
| Nařízení sociální..... | 16 |
| Lesk a bída období církevních otců..... | 18 |
| Scholastika a emancipace věd..... | 19 |
| Stigmatizující konflikty přírodních věd a teologie..... | 20 |
| Proč věnuji tolik prostoru příběhu Mikuláše Koperníka?..... | 20 |
| Poučení z třicetileté války (1618–1648)..... | 24 |
| Koexistence vědy a víry v náruči filosofie..... | 24 |
| Rozvoj přírodních věd..... | 24 |
| Konec 19. a 1. polovina 20. století..... | 25 |
| Etická korekce dvou světových válek..... | 26 |
| Vztah vědy a teologie v postmoderní době – hledání dialogu..... | 27 |
| Charles Darwin a ti „druzí“..... | 27 |
| Dílčí závěry první části práce..... | 29 |
| Analýza postoje nových ateistů a jejich odpůrců..... | 30 |
| O Richardu Dawkinsovi..... | 30 |
| Richard Dawkins a jeho vliv..... | 31 |
| Fascinace genem..... | 31 |
| Noví ateisté vrací úder..... | 32 |
| Alister Edgar McGrath..... | 34 |
| Identifikace čtyř Dawkinsových protináboženských tezí..... | 36 |
| McGrathova kritika výše uvedených tezí..... | 37 |

| | |
|--|----|
| Ad 1/..... | 37 |
| Ad 2/..... | 37 |
| Ad 3/..... | 38 |
| Ad 4/..... | 39 |
| Státní ateismus a jeho oběti..... | 39 |
| Zneužití vědy..... | 39 |
| Náboženství jako virus?..... | 40 |
| O zlobnosti či prospěšnosti náboženství..... | 40 |
| Dialog vědy a náboženství podle McGratha..... | 41 |
| Religionistický přesah..... | 42 |
| Shrnutí – závěry..... | 43 |
| Shrnutí závěrů první části práce..... | 43 |
| Závěry z polemiky Richarda Dawkinse a Alisona McGratha:..... | 44 |
| Co je dobrého na Dawkinsovi?..... | 45 |
| Další závěry:..... | 45 |
| Výzvy dalších přírodovědeckých hypotéz..... | 46 |

O výběru tohoto tématu

Název této práce je volen poněkud provokativně a obsahuje v sobě několik otázek: Jaký je vlastně vztah přírodních věd a teologie? Je protináboženská argumentace Richarda Dawkinse podložena důkazy nebo má spíše emocionální základ? Obecněji: jak být připraven vést apologetiku s pozicí nových ateistů?

Téma je to poměrně široké, ale hlavně vychází z praxe. Nejednou se mi stalo, že se mě někdo z mladší či střední generace zeptal, zda to s teologií myslím vážně a použil na mě Dawkinsovu argumentaci. Tehdy jsem na takovou konfrontaci nebyl připraven a v průběhu studia mě překvapilo, že se tématu odpůrců náboženství v rámci studia na ETF nevěnuje mnoho pozornosti. Dnes si důvody pro tento nezájem dokážu lépe představit, ale to mě nezabavuje povinnosti se s tímto tématem vypořádat.

Když jsem se zamýšlel nad současným stavem „vztahu“ přírodních věd a teologie, došlo mi, že pro jeho pochopení je třeba jít hluboko do historie. Proto jsem se rozhodl rozšířit kontext tohoto vztahu až do prehistorie před vznik jakýchkoli věd. Nezabývám se tedy tolik typologií vztahu (jako Ian G. Barbour v knize *When science meets religion*¹), ale širším kontextem s akcentem na klíčová historická období či konkrétní osoby a události.

- Mým cílem v první části práce je vytvořit celkový historický rámec vztahu přírodních věd a náboženství, aby bylo možné tento vztah lépe pochopit.
- V další části mé práce se budu zabývat současností tohoto vztahu tak, jak jej chápou noví ateisté v čele s Richardem Dawkinsem, a dále pak tím jak na ně reaguje Alister McGrath. Cílem je postoje obou stran náležitě charakterizovat a následně se soustředit na jednotlivé body McGrathovy apologetiky.
- McGrathovy závěry sumarizuji a doplním vlastními, které reflektují i již zmíněný historický kontext.

Ujasnění některých pojmů

Ve své práci se záměrně snažím vyhnout charakteristice *vztahu* vědy a teologie a také typologii tohoto vztahu. Rád bych se sice vyhnul i slovu „vztah“ a jeho synonymům, bohužel však žádný lepší termín není po ruce.

Ke slovu *vztah* se totiž váže určité předporozumění. Obvykle toto slovo volíme v případě, že nějaké věci spolu souvisí. Tato souvislost však může mít

1 BARBOUR, Ian G. *When Science Meets Religion*, 2000

vlastní dějiny a tak to, co kdysi spolu souviselo úzce může dnes souviset jen volně, případně je míra souvislosti zanedbatelná.

Zároveň může mít slovo vztah emotivní náboj. Očekává se něco pozitivního, navzájem se přitahujícího nebo naopak negativního.

Kvalitativně můžeme vztah hodnotit, jako dobrý, špatný atd., vždy však podle subjektivních emocionálních kritérií. Faktické důsledky vztahu jsou lépe hodnotitelné, ale i k tomuto hodnocení je vhodné mít časový odstup. Skutečná kvalita, prospěch či nepospěch se ukáže i po desítkách či stovkách let. Jako příklad bych zde rád uvedl oslabení role církve ve společnosti. Toto oslabení lze brát jako kvantitativně negativní faktor, jeho faktickým důsledkem však je, že se církev může a musí soustředit na své vlastní poslání. Výsledek procesu může mít tedy kvalitativně pozitivní efekt. Vztah také může charakterizovat hierarchii, či dominanci. Nakonec bych zmínil matematické pojetí vztahu, které znamená relaci mezi stranami rovnic, nerovnic, množin.

Věda a víra nebo přírodní vědy a teologie *jako takové* mohou být těžko v takových vztazích, jak jsou popsány výše, protože spolu de facto nesouvisí.

Vztahovost je vnášena až jednotlivými osobnostmi – vědci, duchovními, věřícími apod., kteří mezi sebou interagovali a nadále interagují. Tuto reprezentaci vztahu již můžeme hodnotit a vynášet o ní soudy typu: „Dle mého názoru se vztahy teologie a přírodních věd zlepšily“ apod., nicméně bychom si měli uvědomit, že hodnotíme „obraz“ tohoto vztahu, nikoli vztah samotný.

Zdá se, že bychom mohli úspěšně tvrdit, že teologie (např. při exegezi) využívá některé vědecké metody (např. statistiku, kvantitativní, kvalitativní či kontextovou analýzu). To však platí jen do jisté míry. Teologie tímto způsobem pracuje tak dlouho, že vůbec není jisté, kde se tyto metody vzaly. Rozhodně bych netvrdil, že si je od vědy vypůjčila. Zajímavým fenoménem je numerologie aplikovaná na Písmo, jak to vidíme v židovské mystice. Do jaké míry je možné kvůli tomu shledávat styčné body s matematikou, to je otázka pro někoho s patřičnou erudicí ve zmíněných oborech. Využitím sémiotiky, případně přístupu procesuální teologie se pozice vědy a teologie v očích běžného člověka sbližují v tom smyslu, že jsou pro něj shodně nepřístupné.

S prostým pojmem „*teologie*“ pro účel této práce nejde s čistým svědomím vystačit, protože jím obvykle myslíme pouze křesťanský způsob vykládání víry. V jiných kulturách jsou však jiná náboženství, která skrze své věřící a duchovní s vědou rovněž interagují. Obecným případům kontaktu víry a vědy se tedy věnuji pouze na příkladech velmi raných období lidské historie. Detailně se budu zabývat hlavně křesťanskou perspektivou.

Před vznikem věd

Už miliony let před tím, než můžeme datovat vznik věd či nauk si Homo sapiens musel udělat názor na to, co je pro něj dobré a co špatné. Jeho odlišnost od ostatních živoucích tvorů ho však vedla i k úvahám o kráse a pokusům vysvětlit si věci okolo sebe. Právě tento proces, tedy myšlení, se stalo jeho výhodou a postupem času jej posunulo na vrcholek potravního řetězce, což můžeme označit za evoluční úspěch.²

Myšlení jako takové můžeme předpokládat v několika rovinách. V rovině praktické hraje zásadní úlohu způsob a provedení získávání potravy, dále pak zvýšení odolnosti proti vlivům prostředí (oblečení, obydlí), na což navazuje technologie výroby nástrojů. Další rovina je rovina estetická. Jde o zdokonalování formy, tvorbu dle vkusu autora či společnosti nebo výběr z možností. Člověk měl vždy snahu vylepšovat svůj vzhled šperky nebo nějakými výtvarnými doplňky, vybírat si partnery, měnit tvary a barvy předmětů denní potřeby. Další rovina myšlení zkoumá příčiny a využití přírodních jevů a přírody vůbec. Bez této schopnosti by člověk nikdy neovládl oheň, těžko by improvizoval a adaptoval se na měnící se životní podmínky. V neposlední řadě bych zmínil myšlení o udržení zdraví, léčení nemocí a o vztahu ke smrti. Nesmíme zapomenout ani na obecně etickou rovinu myšlení, kterou předpokládám při rozhodování o obecných věcech kmene či jednotlivce. Nemyslím tím nic filozoficky hlubokého, spíš rozvoj povědomí a představy o spravedlnosti, oprávněnosti uplatňování síly a moci, kterému se šlo těžko vyhnout při dělení kořisti, bojích apod.

Všechny tyto roviny myšlení se promítají do vyspělosti dané kultury a společnosti, materializují se v attributech, kterých pak moderní archeologie využívá k zařazení a časové identifikaci nálezů.

Archeologie je schopna dobře rozeznávat vývoj lidské společnosti podle materiálu nástrojů, zdobnosti keramiky a podobně, nicméně obtížnější je zachytit vývoj náboženských představ. Tyto představy se vynořují z temnoty až u rozvinutých civilizací, které po sobě zanechaly literární a další umělecké artefakty, které lze jednoznačně spojit s náboženstvím a provozováním kultu.

Co se týče duchovního zaměření lidí v prehistorických dobách, zdá se, že již velmi záhy začali nevysvětlitelné či jinak pro ně tajemné děje připisovat duchům či bohům. Kategorie těchto jevů, o nichž si člověk byl jist, že se ho dotýkají, ale nemá je vůbec pod kontrolou, spadaly zřejmě nejdříve do kompetence šamanů, s vývojem náboženství a liturgie potom kněžím.

² JELÍNEK, *Velký obrazový atlas pravěkého člověka*, 1977

Na to, abychom si udělali orientační představu o tom, jak to mohlo vypadat v nějakém kmeni v době kamenné, nemusíme být nutně archeology, obdařenými velkou dávkou fantazie. Stačí, když se seznámíme s cestopisnou literaturou ze slavných cest po Africe, Jižní Americe, Polynésii a podobně.³ Na úrovni doby kamenné žijí některé národy dodnes. Poskytují nám tak cenné svědectví o tom, jak na této úrovni civilizace řeší lidé své potřeby. Vidíme tak, že náboženství těchto lidí je přírodní, organicky začleněné do života a kmen od kmene různé. Součástí kultu jsou obřady přímluv za dobrý lov, bojové rituály, ale i každodenní vzdávání děků. Speciální kategorií jsou pohřební rituály, kde dochází ke komunikaci se záhrobím a loučení se zemřelým. Již zmíněné rituály, ale i léčení, tvorbu masek a dalších výtvarných artefaktů nemá na starosti kdokoli, ale šaman, který si svou pozici u kmene musí obhájit. Dobrý šaman je pro kmen nepostradatelný a zvyšuje šanci na přežití v těžkých situacích.

Další příklad, kdy nám věda dokládá zajímavé důkazy o lidském vývoji je z oblasti zoologie. V rámci přírodovědeckého výzkumu existuje řada studií o lidoopech a je fascinující sledovat jejich sociální chování, jak při svém životě používají jednoduchých nástrojů⁴ nebo v laboratořích rozpoznávají barvy a řeší všelijaké úkoly. Můžeme si představit, že prapředkové člověka byli kdysi v podobné vývojové fázi. Z nějakého důvodu jim však nestačilo přizpůsobení se svému danému životnímu prostředí a začali si vytvářet prostředí vlastní. Začali přemýšlet v dalších, abstraktnějších rovinách. Tato schopnost se jim v dějinném kontextu stala výhodou. Člověk se jako přírodní druh oproti primátům prosadil a své specifické schopnosti dále zdokonaluje.

Domnívám se, že schopnost složitějšího, abstraktního myšlení se u člověka objevuje současně s duchovním založením a stojí na počátku jeho evolučního úspěchu. Dohadovat se o tom, kde se tato evoluční výhoda vzala, zda šlo např. o genovou mutaci, či Boží zásah do genomu, považuji za zbytečné, protože to mohlo být oboje zároveň. Evoluční faktory bych v případě člověka rozdělil na biologické, technologické, sociální a duchovní.

Rád bych vysloveně uvedl, že tato hypotéza je odpovědí na názor Richarda Dawkinse, který tvrdí, že ve světě vědy a darwinismu již můžeme rezignovat na ideu Boha, jako na překonané paradigma. Myslím si, že kdybychom se nějakým zvláštním způsobem (nejspíše vědomým popřením, proti kterému by jistě měli námitky psychologové a psychiatři) zbavili této ideje, která je miliony let naší součástí, zbavili bychom se zároveň části svých schopností, které stojí za naší evoluční výhodou. U zvířat umíme rozpoznat instinktivní chování, které jim v čase ohrožení je schopno zachránit život. Sami však na sobě už podobné instinkty nepozorujeme, protože je ve svém

3 Viz např. STINGL, *Ostrovy lidojedů*, 1970

4 GOODALL, *My Friends the Wild Chimpanzees*.

prostředí nepoužíváme. Je těžké určit, zda nám náboženství může zachránit život, každopádně však nikdo nemůže s jistotou tvrdit, že by vědomým potlačením náboženského citu vznikla nějaká výhoda.

Nyní se po časové ose posuneme od prvobytně pospolné společnosti do doby, kdy vznikaly velké říše, ovládající značně rozlehlá území. Ať jde o říši Inků, Mayů, Aztéků, různé kultury v Mezopotámii, Indii, Egypt, Čínu, Řecko, všude je patrné, že je náboženství vrcholnou součástí kultury a současně slouží k legitimizaci moci. Panovník je s nějakým bohem nezřídka ztotožňován. Je zde dobře vidět civilizační funkce náboženství, ale také častý důvod jeho úpadku v souvislosti s mísením se světskou mocí.

Jako hypotetický příklad bych uvedl spoléhání na kalendář a připisování přírodních vlivů působení božstev. Matematici a astronomové se vždy snažili sestavit co nejlepší kalendář, aby se lidé orientovali v čase a tím trochu „viděli do budoucnosti“. Pokud však došlo k nepříznivým meteorologickým jevům, např. dlouhotrvajícímu suchu a neúrodě, dalo se to vykládat i jako nepřízeň bohů. Když nezabraly oběti a došla trpělivost, mohl být diskreditován kult i náboženství. Tak se mohla se rozpadnout celá civilizace, protože přišla o naději na perspektivu v budoucnosti.

Rozhodně se nedá říci, že by náboženství v těchto dávných dobách nějak potíralo vědy. Matematika, astronomie, filosofie, přírodní vědy či lékařství atd. zřejmě mohly koexistovat bez destruktivní konkurence.

Intelektuálové této, ale i pozdější doby se bez bohů obešli spíše výjimečně, stejně tak, jako prostý lid. Lidské poznání, jeho metody a prostředky nebyly na dostatečné úrovni, aby mohly dostatečně přesně analyzovat realitu. Ať už se jednalo o faktické přírodní jevy, jako je existence planet, hvězd, zemětřesení, výbuchu sopky či snad otázky o původu a smyslu těchto jevů, měl člověk vždy touhu najít nějaké vysvětlení. (Jak jsem uvedl dříve, tuto odlišnost v myšlení můžeme brát jako evoluční výhodu.) Jestliže nebylo možné si jev vysvětlit empiricky, přišla na řadu fantazie, a co bylo nevysvětlitelné, mohlo být přičítáno bohům. Tak se již tehdy nutně stávalo, že kněží byli nuceni řešit „věci“ jejichž skutečná podstata neměla s duchovnem nic společného.

Náboženství jako civilizační fundament ve starověku

Otázkou, zda vytvořením ideje boha/božstva tohoto boha stvoříme, se ve své práci nechci zabývat, protože jakýkoli závěr by byl čistě spekulativní, navíc hraničící s rouháním. Každopádně vytvořením kultu a kultury vytvoříme paradigma, které je testováno každodenním životem až do jeho terminálního selhání. Náboženství a jeho kultura patří mezi faktory, které utváří civilizační fundament společnosti.

Mezi zásadní vymoženosti, důležité pro vývoj náboženství a duchovního poznání můžeme zařadit komunikační schopnosti, zejména schopnosti jazyka a písma, které se ve všech velkých civilizacích rozvinuly. Ty ovlivňují vzdělavatelnost obyvatelstva, schopnost šířit a uchovávat informace, včetně těch souvisejících s náboženskou tematikou. Jazyk a forma písemného tradování navíc ovlivňuje srozumitelnost sdělení a uchovává i to, co nemusí být patrné z prostého zápisu. Jazyk a písmo má vliv na naše vnímání světa, proto jsou některé kulturní významy slov těžko převoditelné do jiné kultury a jiného jazyka, protože v nich prostě nemají ekvivalent.^{5 6}

Biblický kánon jako příklad civilizačního fundamentu

To, že ve Starém zákoně najdeme náboženské texty, legislativní texty a četná praktická naučení je jistě dobře známo. Komplexnost tohoto pojetí však nemusí být na první pohled patrná. Vzhledem k tomu, jak uceleně Starý zákon celou oblast lidského života pokrývá, stává se vlastně receptem na úspěch a přežití mezi okolními kulturami. Rád bych na několika zajímavých příkladech doložil, do jakých detailů se Písmo pouští. Příkladů by šlo uvést daleko více, hledal jsem spíše méně známé, mimo desatero a jednoduše tříditelné. Kvůli zpřehlednění jsem další citace umístil do poznámek pod čarou.

Právo a veřejná správa

Ex 22,27 Nebudeš zlořečit Bohu ani nebudeš proklínat předáka ve svém lidu.

⁵ GADAMER, *Člověk a řeč*.

⁶ WITTGENSTEIN, *Filosofická zkoumání*.

Ex 23, 2–3 Nepřidáš se k většině, páchá-li zlo. Nebudeš vypovídat ve sporu s ohledem na většinu a převertet právo. Ani nemajetnému nebudeš v jeho sporu nadržovat.⁷

Naučení hygienická

Dt 23,13–14: Vně za táborem budeš mít vyhrazené místo, kam budeš chodit na stranu. Mezi svým nářadím budeš mít kolík. Než si venku dřepneš, vyhrabeš jím důlek a své výkaly zase přikryješ.

Lv 11,36 Jen vodní pramen a jímka zadržující vodu budou čisté. Cokoli přijde do styku s těmi zdechlinami, bude nečisté.

Zde je nutno dodat, že prohlášení za *čisté*, či *nečisté* je především kultický termín. Jde o vžitý překlad, který vystihuje význam pouze částečně. Kultická čistota či nečistota zasahuje do zásadních lidských potřeb bez nutnosti nějakého dalšího vysvětlování. Přesně stanoví co jíst, co nejíst, jak se chovat, aby člověk neonemocněl, co dělat v případě nebezpečného onemocnění, kdy provozovat sex. Má však ještě další významy.

Naučení epidemiologická

Lv 13,2 (a dále celá kapitola 13) Když se někomu objeví na kůži otok nebo vyrážka či bělavá skvrna a na jeho kůži bude příznak malomocenství, bude přiveden ke knězi Áronovi nebo k některému z jeho synů, kněží.

Lv 13,45–46 Malomocný, který je postižen, bude mít šaty roztržené, vlasy na hlavě neupravené, vousy zahalené a bude volat: ‚Nečistý, nečistý!‘

⁷ Ex 23,7 Buď dalek každého podvodu; nepřipustíš, aby byl zabit nevinný a spravedlivý, neboť svévolníka neospravedlním.

Ex 23,8 Nebudeš brát úplatek, neboť úplatek oslepuje i ty, kdo mají oči otevřené, a vede k překrucování záležitostí spravedlivých.

Lv 25,10 Padesátý rok posvětité a vyhlásíte v zemi svobodu všem jejím obyvatelům. Bude to pro vás léto milostivé, kdy se každý vrátí ke svému vlastnictví a všichni se vrátí ke své čeledi.

Nu 35,11 Vyberete si města, která budete mít za města útočištná. Tam se uteče ten, kdo zabil, pokud by někoho zabil neúmyslně.

Dt 24,16 Nebudou usmrcováni otcové za syny a synové nebudou usmrcováni za otce, každý bude usmrcen pro vlastní hřích.

Po všechny dny, co bude postižen, zůstane nečistý. Je nečistý. Bude bydlet v odloučení, jeho obydlí bude mimo tábor.

Naučení dietologická

Gn 9,4 Jen maso oživené krví nesmíte jíst.

Lv 7,23 „Mluv k Izraelcům: Nebudete jíst žádný tuk z býka ani z ovce a kozy.

Lv 11 (1–47) uvádím jen několik příkladů, aby byl zřejmý smysl pro detail:

Lv 11,2 „Mluvte k Izraelcům: Ze všech zvířat na zemi smíte jíst tyto živočichy

Lv 11,3 Všechno, co má rozdělená kopyta tak, že jsou kopyta rozpolcená úplně, přežvýkavce mezi zvířaty, ty smíte jíst.⁸

Naučení hospodářská

Dt 24,6 Nikdo nesmí zabavit mlýnské kameny, spodní ani běhoun, neboť takový člověk jako by zabavil sám život.

Dt 25,13–15 Nebudeš mít ve svém váčku dvojí závaží, větší a menší. Nebudeš mít ve svém domě dvojí míru, větší a menší. Budeš mít správné a poctivé závaží, správnou a poctivou míru, abys byl dlouho živ na zemi, kterou ti dává Hospodin, tvůj Bůh.

Naučení pro zemědělce

Lv 25,3–4 Šest let budeš osívat své pole, šest let budeš prořezávat svou vinici a shromažďovat z ní úrodu, ale sedmého roku bude mít země rok odpočínutí, slavnost odpočínutí, odpočínutí Hospodinovo. Nebudeš osívat své pole ani prořezávat svou vinici.

Dt 25,4 Při mlácení nedáš dobytčeti náhubek.

8 Lv 11,4 Ale z přežvýkavců a z těch, kdo mají rozdělená kopyta, nesmíte jíst velblouda, který sice přežvykuje, ale nemá rozdělená kopyta; bude pro vás nečistý;
Lv 11,5 damana, který také přežvykuje, ale nemá rozdělená kopyta; bude pro vás nečistý;
Lv 11,6 zajíce, který také přežvykuje, ale nemá rozdělená kopyta; bude pro vás nečistý;
Lv 11,9 Ze všeho, co je ve vodě, smíte jíst toto: Všechno ve vodách, v mořích a potocích, co má ploutve a šupiny, smíte jíst.

Naučení o partnerství a sexu

Dt 24,5 Když se muž právě oženil, nebude vycházet do boje a nebude mu ukládán žádný úkol. Po jeden rok bude uvolněn pro svůj dům, aby se radoval se svou ženou, kterou si vzal.

Dt 24,1–4 Když si muž vezme ženu a ožení se s ní, ona však u něho nenalezne přízeň, neboť na ní shledal něco odporného, napíše jí rozlukový list, dá jí ho do rukou a vykáže ji ze svého domu. Ona vyjde z jeho domu, odejde a vdá se za jiného muže. Ale ten druhý muž k ní také pojme nenávisť, napíše jí rozlukový list, dá jí ho do rukou a vykáže ji ze svého domu. Anebo ten druhý muž, který si ji vzal za ženu, zemře. Tu její první manžel, který ji vykázal, si ji znovu za ženu vzít nemůže, když byla poskvrněna, neboť by to před Hospodinem byla ohavnost.⁹

Dt 25,5–6 Když budou bydlet bratři spolu a jeden z nich zemře bez syna, nevdá se žena zemřelého jinam, za cizího muže. Vejde k ní její švagr a vezme si ji za ženu právem švagrovství. Prvorozený syn, kterého porodí, ponese jméno jeho zemřelého bratra, aby jeho jméno nebylo z Izraele vymazáno.

Naučení finanční

Dt 24,10–13 Když poskytneš svému bližnímu nějakou půjčku, nevejdeš do jeho domu, abys na něm vymáhal zástavu. Zůstaneš venku a muž, kterému jsi půjčku poskytl, vynese ti zástavu ven. Jestliže je ten muž zchudlý, s jeho zástavou neulehneš. Vrátiš mu zástavu při západu

9 Dt 25,5–6 Když budou bydlet bratři spolu a jeden z nich zemře bez syna, nevdá se žena zemřelého jinam, za cizího muže. Vejde k ní její švagr a vezme si ji za ženu právem švagrovství. Prvorozený syn, kterého porodí, ponese jméno jeho zemřelého bratra, aby jeho jméno nebylo z Izraele vymazáno.

Lv 18,6–7 (a dále až do Lv 18,17) Nikdo se nepřiblíží k některé ze svých blízkých příbuzných, aby odkryl její nahotu. Já jsem Hospodin. Neodkryješ nahotu svého otce tím, že bys odkryl nahotu své matky. Je to tvá matka, neodkryješ její nahotu.

Lv 18,18 Nevezmeš si za ženu ani sestru své ženy, abys tu první soužil tím, že bys odkrýval její nahotu za jejího života.

Lv 18,22 Nebudeš obcovat s mužem jako s ženou. Je to ohavnost.

Lv 18,23 Nebudeš obcovat s žádným dobytčetem a neznečistíš se s ním. Ani žena se nepostaví před dobytče, aby se s ním pářila. Je to zvrhlost.

slunce, aby ulehl ve svém plášti a žehnal ti. To bude tvá spravedlnost před Hospodinem, tvým Bohem.

Nařízení sociální

Ex 22,21 Žádnou vdovu a sirotka nebudete utiskovat.

Dt 25,14 Nebudeš utiskovat nádeníka, zchudlého a potřebného ze svých bratrů ani ze svých hostů, kteří žijí v tvé zemi v tvých branách.¹⁰

Není divu, že značnou část těchto naučení najdeme v knihách Exodus, Leviticus, Numeri, Deuteronomium, které tvoří legislativní jádro Starého zákona. Jsou zde proloženy ostatními příkazy a prováděcími předpisy, včetně desatera. Náboženská tematika je propojována s předáváním osvědčených metod a praktických informací. Tyto po generace ověřené zkušenosti mohly mít velmi zásadní význam pro prosazení se židovských kmenů vůči původnímu obyvatelstvu v zaslíbené zemi. Je také dobře vidět, že tato praktická naučení v sobě často obsahují etické zdůvodnění a dokonce autoritativní apel (např.: „Já jsem Hospodin.“). Pro vnitřní integritu a schopnost zachování společenství Izraelců je rozhodující starozákonní etika, respektive naplnění Boží vůle. Jak praktická doporučení, tak etické imperativy jsou kladeny s autoritou svatého textu, což je efektivní a potřebné pro legislativní funkci. Naučné sdělení je tak organicky propojeno s texty, vyjadřujícími národní identitu a víru. Jako celek představuje nejen fundament kulturní, ale jak ukazuje čas, tak i fundament civilizační.

Etické principy spadající do Nového zákona můžeme rozdělit na ty, které pramení z Ježíšových výroků a jeho jednání, tradovaném v evangeliích. Dále na pozdější vlivy epistol, které v sobě také nesou styl svých autorů a snahu o budování a správu církve. Novozákonní etika je často formulována podobenstvími a stojí na principech, které je třeba v každé situaci znovu

10 Lv 25, 24–25 Proto po celé zemi, jež bude vaším vlastnictvím, zajistíte možnost zemi vyplatit. Když tvůj bratr zchudne a odprodá něco ze svého vlastnictví, přijde k němu jeho příbuzný jako zastávce a vyplatí, co jeho bratr prodal.

Lv 25, 35–36 Když tvůj bratr zchudne a nebude moci vedle tebe obstát, ujmeš se ho jako hosta a přistěhovalce a bude žít s tebou. Nebudeš od něho brát lichvářský úrok, ale budeš se bát svého Boha. Tvůj bratr bude žít s tebou.

promýšlet. Není jasně dána hierarchií příkazů nebo v každé době fungující kazuistikou. Etika se v podstatě vyvozuje teologicky.

Poněkud zjednodušeně můžeme říci, že starozákonní tradice je nejvíce dodržována u ortodoxních židů, u křesťanů jsou některé její vlivy omezeny. Etická laťka Ježíšových výroků se dá těžko ve společnosti uplatnit či vymáhat, aniž bychom se blížili nějakému utopickému státnímu zřízení. Nicméně praktickou aplikaci těchto principů vidíme právě v epištolách.

Sekularizace společnosti s sebou nese určité rozkolísání. Rozhodně se nedá říci, že by společnost rezignovala na tradiční hodnoty, nicméně ztrácí kontakt s tím, odkud se tyto hodnoty vzaly. Pokud se společnost ocitá pod tlakem, čímž myslím například válku, bídu, okupaci či jinou formu zla apod., je těžší si tradiční hodnoty uchovat. T. G. Masaryk ve své abdikací řeči 14. 12. 1935 říká: „...státy se udržují těmi ideály, z nichž se zrodily...“. Domnívám se, že tento výrok je v platnosti i pro jiné entity, než jen státy. Můžeme tedy usoudit, že neudrží-li se tyto entity svými ideály dostatečně, případně rezignují-li na své hodnoty, může následovat ztráta suverenity a svobody celé společnosti.

Jestliže dochází k odtržení se od jednou přijatých náboženských tradic, je to známkou selhání paradigmatu. Buďto selhává společnost, typicky z důvodu morálního úpadku nebo selhává schopnost církve aktualizovat svoje sdělení a být srozumitelným zprostředkovatelem evangelia. Nejpravděpodobněji jde o selhání oboustranné.

Ještě je tu další možnost a to selhávání evangelia (či obecně náboženství) jako takového. V dobách relativního blahobytu, kdy se zdá, že všechny lidské vymoženosti fungují, je lehké uvěřit představě, že je náboženství nmoderní přežitek. V takových obdobích může poptávka po náboženství klesat. Podle mě se však spíše rozděluje mezi široké spektrum lidských aktivit, slibujících duchovní povznesení. Tak se náboženství ocitá na stejném „trhu“ s těmito dalšími hnutími. Jeho úspěch je tedy přirozeně částečný oproti situaci, kdy by mělo monopol.

Nějaké lokální selhání nemůžeme generalizovat na úpadek křesťanské civilizace. Jakmile by však tato odtrženost přerostla v globální rezignaci na etické principy, stojíme na pokraji existenciální výzvy pro celou civilizaci.

Lesk a bída období církevních otců

Období od 1. do 7. století našeho letopočtu má zásadní význam pro formulování autoritativního výkladu písma. Zpřesňování tohoto výkladu probíhá zhruba v těchto blocích:

- Jistý vzdělaný člověk, mající moc a vliv, kterému není lhostejné církevní učení podá a popularizuje svůj výklad nějaké myšlenky Nového zákona. Jeho výklad se však odchyluje od hlavního vykladačského proudu.
- Výklad získá své stoupence a v rámci církve vytvoří určité hnutí či sektu, hrozící názorově i fakticky štěpit církev.
- Církev reaguje tak, že nový výklad zkoumá, aby zjistila, zda jde o učení pravé, které není v rozporu se zbytkem učení. Obvykle se tak děje na církevních koncilech.
- Koncil vydá svůj autoritativní výklad a zpřesní církevní učení tak, aby bylo odolnější vůči herezi.
- Heretici jsou přinuceni své učení odvolat, dále nešířit a jejich stoupenci od něj odstoupit. V krajních případech nastupují perzekuce včetně možnosti poprav, nebo vojenského tažení vůči heretické komunitě. Některé nepřátele se podaří zcela vymýtit, jiné nikoli. Některé heretické výklady se časem znovu objevují, církev je však na ně již připravena.

Postupem času si takto církev ujasnila a sjednotila výklad základních učení a pojmů, ale také postup, jak se bránit vnitřnímu nepříteli. Ve svém důsledku to upevnilo její moc.

Výše uvedený postup je sice relevantní, ale v rozporu s principem vědy. Věda musí být vždy otevřena tomu, aby na základě nových faktů nebo invence mohla vzniknout nová hypotéza, kterou je možné svobodně prověřovat a starou hypotézu v případě překonanosti zcela opustit jako zastaralou. Aktualizace vědeckých teorií se neděje bez odporu. Ten je v mnoha případech velmi tuhý (a v případě lékařství si vždy vyžádá i lidské životy), v rámci vědy však neexistuje instituce, jejíž úlohou by bylo maření pokroku a mocenská likvidace inovátorů. Nové a lepší hypotézy a postupy se samy časem prosadí na základě

svých výsledků. Bylo by však naivní se domnívat, že se všechny lepší hypotézy či objevy prosadí rychle a důsledně. Pokud bychom se zpětně nad některými vědeckými objevy zamýšleli, nebylo by jednoznačné, zda je máme hodnotit pozitivně, či negativně.

Některé vědecké objevy se dostávají i dílem „náhody“, a tak nemůžeme vyloučit (ani prokázat) vliv nadpřirozených sil. Penicilin či dynamit mohou posloužit za příklad.

Z pozice vědy může vzejít oprávněná námitka, že systém dogmatizace křesťanské víry zavádí přesně to, s čím se potýkal sám Ježíš, pouze v daleko sofistikovanější podobě, že farizeje a sanhedrin nahradily koncily a později inkvizice. Vznést takovou námitku v období patristiky, scholastiky i dalších, by znamenalo jisté předvolání před příslušné církevní orgány. V dnešní době podobná námitka nezazní od vědců, kteří nejsou zároveň teology, ale vlastně nám ji zprostředkovávají např. noví ateisté prostřednictvím své protináboženské rétoriky.

Každopádně v období patristiky dochází k ustálení církevních konvencí, které v následujícím období povedou ke zpomalení pokroku přírodních věd a stíhání autorů myšlenek, které jsou problematicky slučitelné s Písmem.

Scholastika a emancipace věd

Období scholastiky se vyznačuje racionalizací víry a jejím uváděním v soulad s rozumovým chápáním okolního světa. Jeho hlavním rysem je stále lepší dostupnost vzdělání, a to všech jeho forem. Kromě církevních vzdělávacích institucí přibývají i školy obecní či měšťanské, přibývá univerzit, které se stávají centry vrcholného vzdělání a požívají akademických svobod. Právě na univerzitách, místech interakce největších učenců a jejich žáků krystalizují jednotlivé myšlenky, které posouvají dál vědní obory. Věda už tehdy potřebuje pro svá zkoumání materiální podporu vládnoucí třídy, nejlépe panovníka či zázemí církve, případně šlechty. Proto se o tuto přízeň musí ucházet a nezřídka může narazit na odpor či konkurenci „nevědeckých“ oborů. O finanční podporu se u dvora ucházeli odedávna kromě skutečných vědců a vzdělavců také prostí podvodníci.

I na univerzitách samotných je přítomna určitá řevnivost, která vychází

z různých pohledů na vědění a také z touhy po prestiži. Jednotlivá „svobodná umění“ se pochopitelně vyvíjejí a ani regionálně nemůže být situace stejná. Jistý obraz nám může zprostředkovat „Spor fakult“ Immanuela Kanta,¹¹ ačkoli pojednává podstatně pozdější období. Kantovi jde zejména o uspořádání vztahů horních fakult k fakultě dolní – filozofické, která jako jediná má prioritu v rozumnosti. Nasvědčuje to tomu, že vztahy na univerzitách měly daleko k harmonii, zejména v časech cenzury.

Stigmatizující konflikty přírodních věd a teologie

V historii vztahu vědy a církve nikdo nesmaže případ reakce na rozvoj hypotéz o heliocentrickém systému. Vzhledem k tomu, že jednotlivé postavy a jejich části příběhu vstoupili do kulturní sféry, učebnic a lidové tvořivosti, zdá se, že byl postaven „pomník“ církevního zpátečnictví a snahy brzdit pokrok. Při bližším ohledání však zjišťujeme, že situace byla trochu složitější.

Proč věnuji tolik prostoru příběhu Mikuláše Koperníka?

Je pravdou, že se tato historicko-životopisná pasáž může zdát disproporčně obsáhlá, oproti jiným, poměrně věcným souhrnům. Kromě kontextu vztahu vědy a víry však odhaluje na konkrétním příběhu i kontext reakce katolické církve na reformaci. Pro mě to bylo překvapující zjištění. Obvykle se odmítavý postoj katolické církve k heliocentrickému systému vykládá jako následek dogmatiky Tridentského koncilu (1545-1563) namířené proti závěrům vědy. Podle mě však z kontextu vyplývá, že odmítnutí heliocentrického systému souvisí spíše s ochranou proti reformačním proudům v církvi. Životopisné údaje jsem čerpal z díla Vladimíra Štefla¹², dále jsem pracoval s porovnáním časových údajů a internetovou rešerší na relevantní klíčová slova.

Mikuláš Koperník byl skutečně renesanční člověk a učenec. Do akademického prostředí italských univerzit se však nedostal kvůli studiu astronomie, ale církevního práva. Měl možnosti se věnovat kariéře v církvi, ale nevyužil jich. Účelem jeho studia bylo, aby mohl být dosazen svým strýcem, knížetem a biskupem Warmie (region v Polsku) do církevního úřadu. Při svém studiu kanonického práva v Boloni se věnoval i studiu humanitních věd,

11 KANT, Immanuel. *Der Streit der Fakultäten*, 1798,

12 ŠTEFL, Vladimír. *Mikuláš Koperník*, 2014

jazyků, a zejména matematice a astronomii, ve kterých vynikal již dříve, při svém studiu v Krakově. Pokračoval v něm i později, když byl do Itálie vyslán pro změnu na studia lékařství. Studia kanonického práva zcela jistě nezanedbával, protože v něm r. 1503 obdržel doktorát. Dokonce je velmi pravděpodobné, že byl před rokem 1537 ordinován za kněze.

Svému strýci byl pobočníkem a lékařem až do jeho smrti v r. 1512. Tak byl vlastně ze svých povinností vůči němu vyvázán a měl zároveň vzdělání i materiální zabezpečení k tomu, aby se mohl věnovat tomu, co sám považoval za nejdůležitější, tj. své heliocentrické teorii a jejímu matematickému podložení. To ho však nevzdalovalo od služby svému knížectví.

Díky svým matematickým schopnostem a blízkosti dvoru se angažoval při stabilizaci peněžnictví Warmijského knížectví, v dobách největších konfliktů s řádem Německých rytířů. Jeho funkce by se dala přirovnat k „ministru financí“. I ve finančnictví předběhl svou dobu, protože formuloval pravidla pro oběh mincí, která jsou známa až z pozdější doby jako Greshamův zákon a kvantitativní měnovou teorii která je součástí i dnešní monetární politiky každé vlády. Osobně se angažoval i v osvobození Olsztynu a Warmie od nadvlády řádu německých rytířů v době války 1519–1521.

Mikuláš Koperník svou heliocentristickou teorii publikovat 1514 jako „*Commentariolus*“ (*Nicolai Copernici de hypothesis motuum coelestium a se constitutis commentariolus*), ještě bez matematického aparátu a s některými odchylkami od finální verze. I tak jeho pozorování nejspíš vedla k návrhům reformy Juliánského kalendáře a byla projednávána na 5. lateránském koncilu.

Roku 1533 Johann Albrecht Widmannstetter, prezentoval Koperníkovu teorii papeži Clementu VII a několika kardinálům a setkal se s pozitivním ohlasem. Roku 1536 jej kardinál Nikolaus von Schönberg žádá o výsledky pozorování a projednání objevu na akademické půdě. Čím více se o nové heliocentristické teorii proslýchalo a sílil tlak na její publikaci, tím se Koperník více obával možné kritiky a důsledků. Proto na textu a výpočtech dále pracoval a finální publikaci oddaloval.

Nyní se dostáváme k politicko-náboženskému kontextu. Podstatným způsobem do něj zasahuje německá reformace. Rok 1517 a 95 wittenberských

tezí představuje otevření již déle přítomné teologické rozepře. Podíl církve na moci není všude stejný, v případě Warmijského knížectví je však zjevný, protože biskup a kníže jsou jedna osoba a tak se vlastně jedná o teokracii. Vliv reformace na vládnoucí elity národů je dobře patrný například na osobě Alberta Hohenzollerna, posledního velmistra řádu německých rytířů (Ordo domus Sanctæ Mariæ Theutonicorum Hierosolymitanorum neboli Řád německého domu svaté Marie v Jeruzalémě). Ani mariánský prvek v názvu jeho řádu mu nezabránil v tom, že se roku 1525 přihlásil k luteránství a na kontrolovaném území vyhlásil sekulární knížectví nezávislé na papeži.

Koperník stál jako patriot (i vojensky) ještě v roce 1521 na straně katolického Polska proti historickému nepříteli svého knížectví, který se o pár let později přiklonil k luteránství. Nelze se tedy divit, že ačkoli se mnoho Koperníkových přátel k luteránství přihlásilo, on sám zůstal vždy velmi rezervovaný.

Od stoupců reformace, včetně Luthera a Kalvína, si nejprve vysloužil určitý despekt. To však nebránilo Philipu Melanchtonovi v tom, aby ke Koperníkovi vyslal na studia nadaného matematika Georga Joachima von Lauchen (Rhæticus). Právě Rhæticus naléhal na Koperníka, aby své dílo dokončil a publikoval. Publikací však již míníme knihtisk, který tolik pomohl reformaci k šíření jejích myšlenek. Rhæticus na tisk zprvu osobně dohlížel, nakonec však finální fázi svěřil Andreasi Osianderovi. Tento luteránský teolog dodal ke knize nesignovanou a neautorizovanou předmluvu, která do vědecké práce vnesla teologické politikum. Koperníkovo životní dílo *De revolutionibus orbium coelestium* bylo tedy roku 1543 vydáno a on sám téhož roku zemřel. Jeho příběh zde tak sice končí, ale jak víme, tak smrt nemá vždy poslední slovo. Osud heliocentrického modelu tak graduje s osudy Galilea Galilei.

Romantický přístup k dějinám by předpokládal, že publikací Koperníkova díla dojde k „revoluci“ a nový model fungování sluneční soustavy začne ihned vytlačovat model geocentrický. To se však nestalo. Ačkoli ke Koperníkově systému nebyly podstatné výhrady, stejně se na univerzitách samostatně neprosadil proti konzervativnímu pojetí Ptolemaiovy nebeské mechaniky. I tak se našli kritici z řad církve, jimž byl heliocentrický systém trnem v oku. První z nich byl „hlavní cenzor“ Bartolomeo Spina, který se s Koperníkovými myšlenkami seznámil už na 5. Lateránském koncilu.

Jeho následovník Giovanni Maria Tolosani v r. 1545 se pokouší Koperníkovu teorii falsifikovat pomocí filosofických argumentů, jako principiálně špatný koncept, byť matematicky doložený. Tuto práci údajně téměř nikdo nečetl. Nejvlivnějším oponentem tedy zůstal Francesco Ignoli, který heliocentrický model sluneční soustavy vyvracel až při diskurzu s Galileo Galileem. Právě Ignoli se stal konzultantem inkvizičního procesu s kopernikanismem 5. března 1616. V tomto procesu byl Galileo obviněn z hereze na základě ustanovení Tridentského koncilu, který v heliocentristické teorii shledal nebezpečí rozvratu výkladu Písma, podobnou protestantství. Koperníkův spis byl dán na Index, Galileo se musel zřící vyučovat a propagovat heliocentrický systém.

Až dosud se jednalo o standardní postup proti herezi. Problém nastal v momentě kdy byl Galileo vyzván papežem k tomu, aby napsal nějaké dílo, které by bylo orientované proti heliocentrismu. To se Galileovi nemohlo líbit, protože byl nucen veřejně vystoupit a popírat vlastní přesvědčení. Udělal to tedy takovým chytráckým způsobem: Ve svém díle „Dialogy o dvou největších systémech světa“¹³ nechal geocentrický systém neúspěšně obhajovat literární postavou Simplicia. Existoval sice filosof stejného jména, ale mezi řádky se toto jméno mohlo číst i jako „prostáček“. Tímto chytráctvím rozčílil svého mocného ochránce – papeže Urbana VIII, který k němu přestal být shovívavý. Tak byl Galileo inkvizicí odsouzen r. 1633 k doživotnímu domácímu vězení. Ačkoli byl odsouzen a přísně potrestán, nedá se říci, že byl zcela umlčen a nemohl se věnovat vědě. Galileo v domácím vězení dále pilně pracoval a sumarizoval svou předchozí práci, což mělo za výsledek zásadní spis o kinetice a dynamice¹⁴. Galileo zemřel v pozhnaném věku 77 let, o sedm let starší než Koperník.

V rámci korektnosti je nutno uvést, že proces s Galileem mnohé vědce odradil od výzkumu, kde hrozilo, že by se podobným způsobem dostali do konfliktu s inkvizicí. Galileo byl církví rehabilitován až roku 1992 výnosem papeže Jana Pavla II., který vychází ze smířlivého postoje ke vědě, deklarovaném na II. vatikánském koncilu (1958–1963).

Na výše uvedeném příkladu vidíme, jak umí církve k jedné hypotéze zaujmout diametrálně odlišné postoje v důsledku externích okolností. Pokud se vyrovnává s vnitřními problémy (v tomto případě s reformací), její obranné

13 GALILEI, *Dialogo sopra i due massimi sistemi del mondo*, 1632

14 GALILEI, *Discorsi e Dimostrazioni Matematiche, intorno a due nuove scienze*, 1638

mechanismy, založené na dogmatech a mocenském soukolí, reagují poměrně nesmlouvavě na jakýkoli náznak ohrožení.

Tomu, co je nové se obvykle přisuzuje nálepka něčeho pokrokového. Nová – reformovaná i luteránská církev však v tomto období zaujímala ke světu vědy podobně rezervovaný postoj, jako církev katolická. Zejména pokud nové poznatky kolidovaly s učením Bible nebo vžitými vysvětleními empirických zkušeností.

Poučení z třicetileté války (1618–1648)

V předchozích odstavcích jsme mohli sledovat, jak náboženské konflikty období reformace ovlivňovaly činnost vědců, pokud jejich objevy hrozily otřást výkladem Písma. Nyní však nastal konflikt, který otřásl celou Evropou. Tato válka ukázala, jak se mohou vyostřit náboženské neshody mezi katolíky a evangelíky a jak neshody ve víře mohou mít za následek bídu a utrpení. Pro intelektuály té doby se to stalo impulsem k otázkám o rozumnosti, což je výchozí pozice osvícenství.

Koexistence vědy a víry v náruči filosofie

Podíváme-li se na postoje filosofů a přírodovědců v období počátku 16. až konce 18. století, lze si povšimnout, že se teologii nevyhýbali, a pokud se jí sami nezabývali, rozhodně nebyli ateisty. Mezi takové známé osobnosti patří René Descartes, Isaak Newton i Immanuel Kant. Od osvícenství nedochází k souběhu teologie s vědou tak často.

Rozvoj přírodních věd

Vědeckotechnická revoluce je dnes již poněkud zastaralé označení pro období 16.–17. století, zhruba mezi Koperníkem a Newtonem. Stav poznání z tohoto období (i když ne s jejich detaily a celým matematickým aparátem) je dnes součástí vyučování na základních a středních školách. Zdá se nám tedy všem známé a samozřejmé, stejně tak, jako bylo kdysi samozřejmé, že se Slunce otáčí okolo Země. V dalších letech však došlo k posunu, který překračuje hranice běžného poznání, či meze běžné představivosti.

Konec 19. a 1. polovina 20. století

V tomto období došlo k objevům v oborech, které jsou již zřídka předmětem všelidového porozumění. Jsou avšak občas námětem pseudointelektuálních diskusí. Mezi tyto obory a objevy patří zejména: evoluční teorie (Charles Darwin 1859), kvantová fyzika (Planckova konstanta 1899), speciální a obecná teorie relativity (1905–1916) Bohrov model atomu (1913), genetika (základy 1865 Gregor Johann Mendel, důležitý rozvoj oboru 1900–1945) a molekulární biologie (její počátky sahají do let 1930–1958). Je to období, kdy se vědecké poznání neodvratně vzdaluje nejen možnosti pochopení většiny lidí v populaci, ale i možnosti přímé aplikace běžným člověkem. Produkty této „nové vědy“ jsou pro ne-vědce v podstatě „černou skříňkou“, o které sice víme, že existuje, k čemu se používá, ale o procesech uvnitř raději ani nepřemýšlíme.

O důsledcích používání těchto technologií se můžeme léta dohadovat (stejně jako zainteresovaní vědci s odpůrci té které technologie). Poznatky těchto věd lze sice popularizovat, ale je již dost neschůdné v celé šíři je vyučovat na středních školách. Vyučuje se tedy dle nějaké zjednodušené verze, která již stovky let neodpovídá současnému stavu poznání. Není třeba zmiňovat, že celkově shromážděná hloubka poznání není již jedním člověkem zpracovatelná. Pokud chce například kvantový fyzik, držet krok ve svém vlastním oboru, těžko se může zabývat do stejné hloubky nějakým dalším, velmi nepřímou souvisejícím oborem – řekněme molekulární genetikou. Filosofická otázka „poznatelnosti světa“ tedy trvá, ale současně vyvstávají i otázky, jak již dosažené poznání mezioborově sdílet a v souladu s etikou využít.

Není divu, že právě z řad filosofů povstala závažná kritická reflexe k technokratickému vidění světa vědou. Edmund Husserl dokonce mluví o „krizi vědy“ v době, kdy věda dosahovala mimořádně významných úspěchů. Nejde o nějaké relativizování skutečně dosažených úspěchů, ale spíš o zásadní varování, že „profesionální deformací“ vědeckým myšlením se vzdalujeme od podstaty světa, ve kterém žijeme. Toto vymezení vede k rozvoji fenomenologie a obrození filosofie jako takové. Nevede však ke korekci postoje vědy. Nastupující kritický racionalismus vědeckou metodiku dále zpřísnil a tak se přírodní vědy dále vzdalují od celostního pohledu na svět. Je otázkou, do jaké míry může věda při vlastním procesu zkoumání reflektovat

nějaké externí filosofické principy. Každopádně však může tato východiska zohlednit při rozhodování:

- Co zkoumat?
- Jak své výsledky interpretovat?
- Zda a jak své výsledky zabezpečit proti zneužití.
- Existuje hranice, kam by se člověk ve svém poznávání již neměl pouštět?
- Kde je hrozba zneužití poznatků vědy už větší, než eventuální benefity?

Etická korekce dvou světových válek

Ačkoli věda zaznamenala na přelomu 19. a 20. století prudký rozvoj, nelze jednoduše říct, že by to milionům lidí té doby přineslo pouze pozitivní efekt. 1. světová válka (1914–1918) a následně 2. světová válka (1939–1945) naopak ukázaly, jak jsou civilizované národy schopny použít výtěžků pokroku ke vzájemnému vyhlazování. Inteligenci a vědce z tohoto kontextu nemůžeme vynechat, protože v obou válkách sehrály úlohu jejich hypotézy a mnozí se sami snažili v čase konfliktu aktivně působit. Zejména 2. světová válka se stala kvůli vědě válkou skutečně moderní. V ideologii fašistického Německa lze zřetelně identifikovat nejen osvědčený nacionalismus, ale také prvky eugeniky, potažmo tedy genetiky. Není divu, že vědecký pokrok byl ideologicky zpracováván tak, aby poskytl nacistům intelektuální zázemí. Přírodní vědy v čele s fyzikou rozhodně nezůstaly stranou, ať už jde o raketový motor, nebo atomovou bombu. Ani pozice teologie v takto pohnutých dobách rozhodně nezůstala bez poskvrny. Mnozí teologové na své zásadové postoje doplatili, jiní se přiklonili k nacismu, stejně tak i někteří vědci. Zkušenost obrovské lidské tragedie a řetězce lidských selhání je mementem, se kterým se sice vyrovnáváme dodnes, ale vždy se najdou takoví, kteří by na něj raději zapomněli.

Vztah vědy a teologie v postmoderní době – hledání dialogu

Postmoderní doba má mnohá specifika, která jednak pramení ze zpracované (či nezpracované) zkušenosti válečných generací, ale vstupují do ní také novější reflexe, které jsou v různých částech světa značně odlišné. Na rozdíl od západoevropských států, které po druhé světové válce zaznamenaly konsolidaci, konjunkturu a navázání na předválečnou kontinuitu, se ve východoevropských státech prosadil autoritářský systém, který pokračoval v morální a ekonomické devastaci po dalších 45 let. Pokud tedy budeme mluvit o dialogu teologie a vědy v USA, v západní Evropě a v Evropě východní, bude pro tento dialog pokaždé jiná výchozí pozice, která je dána specifickými zkušenostmi.

Každá doba se vyznačuje nějakými ústředními politickými či společenskými tématy. Rozpracovávání těchto témat propagandou má vliv na normy chování jednotlivců. To platí i pro období polarizace mocenských zájmů v Evropě a období studené války. Protináboženská propaganda byla v zemích východního bloku všudypřítomná, ale její argumenty ovlivňovaly od 50.–60. let i sympatizanty na Západě. Ateismus se zde stal i politickou kartou a společensky diskutovaným tématem, zejména ve spojení s neomarxismem. Další vlna ateismu v západní Evropě a USA přichází v devadesátých letech.

Nyní bych se rád poněkud vrátil a detailněji probral evoluční teorii a jejího autora Charlese Darwina, protože je důležitá pro další část mé práce. Okolnosti vzniku této teorie v sobě skrývají další kamínek v mozaice kontextu vztahu přírodních věd a náboženství.

Charles Darwin a ti „druzí“

Předně je třeba říci, že Charles Darwin byl v evolučních teoriích doslova vychován. Jeho dědeček z otcovy strany formuloval vlastní teorii evoluce již koncem 18. století a dokonce si dal evolucionistické heslo do erbu („E Conhis Omnia“, tedy „Vše pochází z lastur“). Darwin původně studoval medicínu, pro brutalitu operací však studia zanechal, přitahovala jej přírodověda, které se intenzivně věnoval v Plinian Society. Jeho otec byl

jakožto úspěšný a bohatý lékař z jeho rozhodnutí nešťastný, nicméně jej pragmaticky přihlásil ke studiu teologie na Christ's College University v Cambridge. Sliboval si od toho, že syn získá finanční zabezpečení úřadem v církvi a přírodovědě se bude moci dále věnovat, jako to činilo mnoho anglikánských duchovních. Bakalářské studium skutečně absolvoval, nicméně jeho dobrodružná přírodovědecká povaha jej zavedla na expedici s lodí Beagle. Věda tak v jeho životě zvítězila i proto, že se o jeho finanční nezávislost po jeho návratu otec postaral. Svou teorii téměř 20 let precizoval a dokládal podpůrným materiálem, protože si byl vědom, jaký může vzbudit rozruch. Nicméně ji konzultoval s jinými přírodovědci, např. Alfredem Russellem Wallacem a díky soutěživosti s ním ji také 1859 vydal. Jestliže Darwin přikládal v evoluci největší váhu „pohlavnímu výběru“, Wallace ve své teorii preferoval „přírodní výběr“. Detailní rozdíly zde nemá smysl líčit, každopádně je fakt, že Wallace na svých zásluhách pro vědu z počátku příliš nelpěl, ačkoli Darwina v některých myšlenkách i překonal (např. jako první publikoval dílo o původu člověka)¹⁵. Byl si také dobře vědom, že některé lidské schopnosti a vlastnosti nejsou evoluční teorií jednoduše vysvětlitelné, což jej bohužel přivedlo ke spiritismu. Tento jeho obrat přispěl k částečné diskreditaci jeho práce na poli vědy. Je velmi inspirující, jak oba pánové, Darwin i Wallace udržovali korektní a přátelské vzájemné vztahy.

Na příbězích obou vážených vědců je zajímavé, jak se v jejich životech věda a víra prolínají. Darwin z věřící unitářské rodiny vyšel a sám teologii studoval, Wallace se k duchovním aspektům života propracoval časem a málem jej to stálo vědeckou reputaci.

Aniž by to slovně evolucionisté tušili, zatím co precizují a publikují své hypotézy, podložené sbírkami, přivezenými z dalekých cest po exotických krajinách, rodí se (1856–1863) na zahradě v benediktinském klášteře u Brna věda, která dává do mnoha aspektů jejich pozorování zákonný řád. Gregor Mendel sice neměl podporu imperiální námořní mocnosti, která je třeba k objevným námořním plavbám, obešel se však i bez ní. Stačilo, že mu opat nezakázal pěstovat v klášterní zahradě hrách a vést statistiku svých pozorování. Genetika popisuje, a molekulární genetika dotahuje na úroveň bílkovin přenos dědičných znaků. Pod pojmem evoluce rozumíme vývoj druhu a jeho reakci na

15 WALLACE, *The Origin of Human Races and the Antiquity of Man Deduced from the Theory of 'Natural Selection'* (1864)

životní podmínky, případně vývoj vlastních schopností během času. Evoluce, jakožto proces s genetikou souvisí. Evoluční teorie popisuje, jak dochází k uplatnění a prosazení znaků živých organismů a jak to vede k vývoji jejich druhů. Jelikož jsou tyto znaky kódovány pomocí genů, jak rozpoznala genetika, je evoluce i příběhem prosazování a vývoje genů.

Dílčí závěry první části práce

Pohled na vztah přírodních věd a náboženství nelze redukovat na jeden obecný soud. Před takovými soudy je třeba se mít na pozoru, protože jsou daleko od pravdy a mohou být manipulativní. Je třeba brát v úvahu tyto faktory:

- Člověk od prehistorie užíval své odlišnosti od ostatních živých tvorů a svým myšlením zkoumal své materiální prostředí. Snažil se také vyrovnat s jevy nepochopitelnými či dokonce duchovními. Tato stejná snaha vedla jednak k rozvoji přírodních věd a také k formování kultů a náboženství.
- Náboženskost není nic člověku vnuceného, ale naopak od počátku vlastního. Souvisí s vnímáním transcendence a snahou kultivovat vztah k ní. Toto vnímání je u každého člověka jiné, stejně tak bývá odlišná vnitřní potřeba, jak toto vnímání kultivovat nebo si jej ujasňovat. Záleží také na časovém faktoru, lidé nejsou k duchovním záležitostem celý život stejně vnímaví a někdy mají svým rozhodnutím a vůlí priority přesunuty do materiální oblasti. Náboženství tedy nemá smysl vnucovat.
- Dialog přírodních věd a teologie vyvěrá z kontinuity společné historie. Obraz jejich vztahu se v průběhu této historie měnil, podle toho, jak se jednotlivé směry poznání osamostatňovaly, nabývaly sebevědomí, prestiže a soutěživosti.
- Náboženství – nyní již mluvím hlavně o křesťanství, není vůči vědám nepřátelské z principu. K rivalitě však může dojít při boji o moc, případně z pocitu ohrožení nebo kvůli očerňování.

- Další komplikací jsou historická mementa nábožensky motivovaných válečných konfliktů, stejně tak jako angažovanost vědy pro válečné účely.

Navzdory všem historickým problémům a odlišným prioritám si i dnes mohou být přírodní vědy a teologie navzájem inspirací. Ve výsledku může být jejich interakce prospěšná pro udržitelnost života na Zemi.

Analýza postoje nových ateistů a jejich odpůrců

V této části práce popíši, jak vztah přírodních věd a náboženství vykládají „noví ateisté“ a reakci na jejich argumenty. Zjednodušeně lze říci, že argumenty vyspělosti přírodních věd, zejména evoluční teorie prezentují jako důvod pro nepotřebnost ideje boha v dnešním světě. Předním představitelem tohoto hnutí je Richard Dawkins.

O Richardu Dawkinsovi

Clinton Richard Dawkins (* 26. březen 1941 Nairobi, Keňa) je britský zoolog, etolog a biolog, zejména však populární spisovatel. Do Velké Británie se s rodiči vrátil ve svých osmi letech a svoje akademické vzdělání ukončil v roce 1966 doktorátem zoologie na Balliol College v Oxfordu. Vzhledem k tomu, že od roku 1962 byl žákem nositele Nobelovy ceny Nikolaase Tinbergena, orientoval se rovněž na etologii, což je také obor jeho habilitační práce s názvem: „Selektivní zobání u domácích kuřat“. Následné roční přednášení na katedře zoologie ho přimělo k tomu, aby se sblížil s teorií příbuzenského výběru W. D. Hamiltona a začal uplatňovat při posuzování chování zvířat pohled z pozice genu. Tento přístup je jeho výchozí pozicí i v jeho spisovatelské práci, kterou započal poté, co se vrátil z Berkeley, kde byl profesorem zoologie do roku 1970. Pro krátký přehled uvádím z celkové biografie tituly, které souvisí s tématem mé práce a názvy a vročení jejich českých překladů: *The Selfish Gene* (1976; česky vyšlo v roce 1998 jako *Sobecký gen*), *The Blind Watchmaker* (1986) česky vyšlo v roce 2002 jako *Slepý hodinář*, *The God Delusion* (2006), česky vyšlo v roce 2009 jako *Boží blud*.

Richard Dawkins a jeho vliv

Pro ilustraci Dawkinsova vlivu bych zvolil tuto volnou analogii: Jestliže tematizujeme problematiku UFO, tak dříve či později narazíme na Ericha von Dänikena, jestliže je naším tématem víra v Boha v postmoderním světě, velmi pravděpodobně narazíme na myšlenky Richarda Dawkinse.

Proč tomu tak je? Obecně se postupem ovlivňování zaobírá teorie dvoustupňové komunikace dle Paula Lazarsfelda, Elihu Katze atd.¹⁶ Podle této teorie existuje v každé komunitě osobnost, která svou informovaností, schopností a ambicí formulovat a sdělovat názory ovlivňuje přímo ostatní, tj. tzv. *opinion leader*. Názory opinion leadra přejímá a šíří *ovlivňovatel*, kterým může být známá osobnost, popularizátor, žurnalista apod. Teorie dvoustupňové komunikace vycházela ze stavu medií ve 40. letech 20. století, nyní je dále rozpracovávána, aby byla schopna pojmut posun na poli nových sociálních medií a roli influencerů.

V případě Richarda Dawkinse se v jedné osobě setkává jak *opinion leader*, tak popularizátor. Na Oxfordské univerzitě totiž zastával od roku 1995 funkci docenta pro popularizaci vědy na veřejnosti. Roku 1996 mu dokonce univerzita udělila profesuru v tomto oboru.

Účelem této práce není posuzování sociologických teorií nebo přesná identifikací rolí aktérů příběhu vědy a teologie. Musíme však vzít vážně, že tito aktéři hrají nejen hru o svou vlastní prestiž, ale zároveň mají značný vliv na své čtenáře, publikum a tím i na věci, které je přesahují.

Fascinace genem

Sobecký gen (1976) je Dawkinsova prvotina a bestseller. Autor zde rozpracovává genocentrický pohled na evoluci, který neposuzuje prosazení jedince či živočišného druhu v přirozené konkurenci, ale redukuje tento děj na prosazení se genu. Tímto pohledem se přiklání k teorii G.C. Williamse, který gen nedefinuje biochemicky jako část DNA, která definuje tvorbu jednoho enzymu (bílkoviny), ale z hlediska evoluce, jako „část chromozomálního materiálu, která může přečkat dostatečnou dobu, aby mohla sloužit jako jednotka přírodního výběru“. Dále zde přichází s vlastní teorií

¹⁶ KATZ, Elihu. *The Two-Step Flow of Communication*

„memu“, tedy jakési obdoby genu v sociálně-komunikační dimenzi. Pojem mem byl dále uchopen a rozpracováván jinými autory, až de facto zlidověl.

Kniha *Sobecký gen* je bezpochyby skvostem populárně naučné literatury. Reaguje na fascinaci rozluštění kódování genetické informace v DNA. Autor sám však není genetik, ani čtenáři nepředkládá nějaké zneklidňující náměty na zamyšlení. S tématem genu pracuje spíše „filosoficky“. Díky jeho fantazii se rodí i „mem“ – hypotetický ideově-kulturní replikátor. Genům jsou přisouzeny vlastnosti rozumných bytostí, jako třeba sobeckost, touha prosadit se, soutěživost. Jakkoli to autor činí v rámci své autorské licence, formou metafory a abstrakce, v podstatě tím jen potlačuje nesnadně zodpověditelnou otázku „Jakým způsobem to ten gen přesně dělá?“. Živé bytosti jsou líčeny jako nástroje, ovládané svými geny, i když Dawkins připouští, že se mohou tomuto vlivu vzepřít.

Vzhledem k tomu, že je Dawkins zoolog a etolog vidím zde jeden paradox. Z nějakého důvodu jej přestal zajímat vliv genů na chování jedinců (třeba hledání genu sobeckosti), i když se s touto problematikou důkladně seznámil. Je to škoda, protože pokud by objevil geny pro lidské city, soucit, spravedlnost, neřku-li zbožnost, bylo by to možná na Nobelovu cenu. Evolučně-genetická konstrukce se v těchto místech dostává do úzkých, čehož si byl dobře vědom i Alfred Russel Wallace.

Noví ateisté vrací úder

Zhruba v 90. letech se Dawkins odklání od fascinace geny a svoje argumenty z pole evoluční biologie zaměřuje proti toleranci náboženství. Výroky, že náboženství připomíná počítačový virus, šířící se mezi lidskými mozky (*Viruses of the Mind*, 1991) nebo že je náboženství kořenem všeho zla (tak lze přeložit název dokumentárního filmu pro Channel 4¹⁷, poprvé odvysílaný v roce 2006), charakterizují jeho konfrontační rétoriku. Dá se říci, že nadále vychází z toho, že idea boha je ve světě evoluce nadbytečná. Překonané náboženské výklady konfrontuje s vědou, čímž náboženství zesměšňuje. Dále náboženství jako takové obviňuje z toho, že vede k ospravedlňování kriminálních činů, terorismu a nesnášenlivosti. Tímto

¹⁷ *Root of all Evil*, později přejmenováno na *The God Delusion*

prezentuje náboženství jako nerozumné, dogmatické a protismyslné, s negativními důsledky pro lidstvo.

Mezi skupinu, označovanou jako „noví ateisté“ patří kromě Dawkinse Sam Harris, Christopher Hitchens a Daniel Dennett. Od 90. let po začátek 21. století tato neformální skupina získala pro svoje myšlenky poměrně značnou pozornost, kromě jiného i z důvodu své aktuálnosti a souvislosti s nábožensky motivovaným terorismem a útoky 11. 9. 2001. Její protagonisté jsou kromě působení v médiích často zváni i do akademických diskusí na půdě univerzit, či náboženských společností a církví. Rozhodně se svoje názory nebojí vystavit konfrontaci a veřejně je obhajovat. Jejich činnost je podporována různými ateistickými nadacemi a spolky.

Dawkinsova literární rétorika od 90. let minulého století do současnosti, připomíná polarizující rozepře rozpoutané tezemi o vývoji člověka z „opice“, tak jak je můžeme vidět ztvárněné ve filmu *Inherit the Wind*, který byl do češtiny přeložen v duchu socialistických hesel jako *Kdo seje vítr*¹⁸. Nechci zde zacházet do dějových podrobností tohoto filmu, spíš bych rád použítí tohoto přirovnání obhájil. Nejedná se mi o popis nějaké prosté analogie mezi ději, ale o vystižení emocionální složky jednání „soupeřících“ stran. Každá ze stran je skálopevně přesvědčena o své pravdě. Jakékoli argumenty nejsou uznávány za platné. Proto je téměř nemožné vést dialog. O něj také nejde, jde o získání podpory většiny a mocenské zatočení s protivníkem. V tomto uměleckém ztvárnění je dobře zachycena eskalace konfliktu, ale také to, že lidská spravedlnost není schopna takového spory rozsoudit a urovnat.

Ironií je, že dobovým tématem „mezi řádky“ není střet náboženského fundamentalismu s přírodními vědami, ale jsou to „hony na čarodějnice“ v Hollywoodu 50.–60. let 20. století.

Ačkoli mají myšlenky Richarda Dawkinse značný vliv a počet stoupenců, existují i neméně zdatní zastánci podstatně smířlivějších názorů, dokonce zastánci potřeby dialogu vědy a náboženství. Takovým oponentem je Dawkinsovi např. Alister McGrath.

18 *Inherit the Wind* (1960), režie: Stanley Kramer

Alister Edgar McGrath

Narodil se 1953 v Belfastu, Severním Irsku. Mezi lety 1969–1990 zde probíhaly časté konflikty mezi protestanty a katolíky, které měly charakter občanské války. Vyrůstal v Downpatrick, kde je hrob sv. Patrika, chodil na střední školu v Down a v roce 1966 přešel na gymnázium Methodist College Belfast. Studoval nejprve na Wenham College v Oxfordu kde roku 1975 ukončil studium chemie. Vědeckou kariéru započal výzkumem v molekulární biofyzice na oddělení biochemie pod vedením George Radda. Jeho prvním úkolem byl výzkum kyseliny eikosapentaenové patřící mezi omega 3 mastné kyseliny, na Linacre College (1975–1976), dále pokračoval na Merton College (1976–1978). Během těchto tří let paralelně vystudoval Final Honour School of Theology. Titul PhD obdržel za biofyziku 1977 a studium teologie ukončil 1978.

Alister McGrath rád vzpomíná na to, jak mu jako mladému vědci připadal svět vědy naprosto neslučitelný s náboženstvím. Sám sebe v tomto období označuje za radikálního ateistu.¹⁹ Později se však seznámil s díly pojednávajícími historickou teologii a systematickou teologii a musel připustit, že je teologie na daleko vyšší intelektuální úrovni, než si byl ochoten dříve připustit²⁰. To jej pozitivně orientovalo k víře a také k vlastnímu studiu teologie.

Z Oxfordu odešel na Cambridge kde studoval dále, aby 1980 dosáhl ordinace na jáhna Anglikánské církve, 1981 byl ordinován za kněze v Southwell Minster. V roce 1983 začal učit dogmatiku a etiku na Wycliffe Hall v Oxfordu. Na Oxfordu také obdržel bakalářský titul za práci v historické teologii.

Roku 1993 byl vybrán k vědeckým přednáškám teologie na Oxfordu a zároveň byl profesorem teologie v Regent College ve Vancouveru (do r. 1999).

V Oxfordu obdržel v roce 2001 doktorát za práce v historické a systematické teologii. Od roku 2008 předsedá teologické katedře King's College, 2013 obdržel svůj třetí doktorát na Oxfordu, nyní za práci o vědě, náboženství

¹⁹ McGRATH, *Dawkinsov boh*, str. 10

²⁰ Tamtéž, str. 10

a přirozené teologii. Roku 2014 se stal 32. profesorem bohosloví na Gresham College.

Výčet čestných doktorátů a členství ve vědeckých společnostech by zabral ještě několik odstavců, ale i z tohoto stručného výčtu je zřejmé, že se jedná o velmi seriózní osobnost na poli přírodních věd i teologie.

Alister Mc Grath publikoval okolo padesáti knih a vědeckých článků, do roku 2004 se týkaly různých teologických témat a vědeckých aspektů teologie. Od roku 2004 začíná jeho polemika s novým ateismem²¹ od roku 2007 polemika s Richardem Dawkinsem.²²

Alister McGrath se s Dawkinsovou knihou „Sobecký gen“ setkal těsně po tom, co se z molekulární biologie přeorientoval na teologii. Takových případů, kdy evidentně talentovaný mladý vědec dramaticky změnil obor nebývá mnoho a zřejmě se to v univerzitních kruzích rozkřiklo. Stalo se tedy, že byl již v roce 1977 požádán o to, aby napsal na tuto knihu nějakou reakci. McGrath k tomu uvádí, že byl ve velkém pokušení to udělat, ale nakonec odmítl právě z toho důvodu, že se necítil na takovou oponenturu ještě dost silný v kramflecích. Měl za to, že po tak lákavé nabídce jistě nějaký „hotový“ teolog skočí, jenže se to z nějakého záhadného důvodu nestalo.²³ Kdyby byl již tenkrát nějakou reakci napsal, nemohla by být podložena více než dvacetiletým studiem vztahu vědy a víry. Navíc McGrath přiznává, že se určitou dobu zabýval tím, zda Dawkinsova teorie *memu* nemůže být užitečná pro vysvětlení vývoje křesťanských dogmat²⁴. Nakonec však tyto myšlenky opustil.²⁵

Jak jsem se již zmínil u charakteristiky Richarda Dawkinse, jeho protináboženská rétorika se postupem času a knihu po knize přiostrhovala, až kulminuje ve sbírce kratších úvah *Devils Chaplain* (2003). Tato kniha, o které McGrath uvádí že „...nepatří mezi Dawkinsovy nejlepší... a ... vzbuzuje dojem intelektuální vyčerpanosti.“²⁶ se zřejmě stala posledním argumentem pro rozhodnutí, na Dawkinse patřičně zareagovat. Chronologicky první reakcí

21 McGRATH, *The Twilight of Atheism: The Rise and Fall of Disbelief in the Modern World*

22 McGRATH, *The Dawkins Delusion? Atheist Fundamentalism and the denial of the divine*

23 McGRATH, *Dawkinsov boh*, str. 15

24 Tamtéž, str. 16

25 Tamtéž, str. 150

26 Tamtéž, str. 19

může být kniha *The Twilight of Atheism*²⁷, která je spíše intelektuální polemikou s novým ateismem, následuje však Dawkinsova kniha *The God Delusion* (2006) a již jasná a průbojná McGrathova odpověď *The Dawkins Delusion?* (2007)²⁸, čímž se oba autoři vůči sobě jasně vymezili.

Identifikace čtyř Dawkinsových protináboženských tezí

Ve své knize *Dawkinsov boh* (slovenský překlad 2005) McGrath identifikuje základní Dawkinsovy protináboženské teze, dále je rozebírá a zjišťuje, zda jsou platné, případně formuluje apologetickou reakci. Tyto teze uvádím ve zkrácené formě²⁹:

1. Darwinovský světonázor má za důsledek, že víra v Boha není nevyhnutelná, případně je zcela vyloučená.
2. Tvrzení náboženství se zakládají na víře, která představuje ústup od důsledného zájmu o pravdu podloženou fakty. Podle Dawkinse se pravda zakládá na jednoznačnosti důkazu a proto je třeba energicky čelit tmářství a mysticismu založenému na víře.
3. Náboženství nabízí ochuzenou a nedostatečnou představu světa. „Vesmír, který prezentuje organizované náboženství je malý, stísněný a mimořádně ohraničený středověký vesmír.“³⁰ Naproti tomu věda nabízí odvážnou a skvělou představu majestátního a krásného vesmíru, vzbuzujícího respekt.
4. Náboženství vede ke zlu. Je jako zhoubný virus, infikující lidské vědomí. (Toto sice není vědecké tvrzení, ale zásadní morální námitka.)

27 McGRATH, *The Twilight of Atheism: The Rise and Fall of Disbelief in the Modern World*

28 McGRATH, *The Dawkins Delusion? Atheist Fundamentalism and the denial of the divine*

29 McGRATH, *Dawkinsov boh*, str. 21

30 DAWKINS, , *A Survival Machine* v knize „*The third culture*“, str.75–95, 1996

McGrathova kritika výše uvedených tezí

Ad 1/

Vědecká metoda není schopna hypotézu Boha na nejvšeobecnější úrovni rozhodnout ani pozitivně ani negativně.

Já bych k tomu jen dodal takový vysvětlující příměr: Kdyby se Bůh rozhodl hned zítra si vybrat nějaké tělo a sestoupit mezi vědce, kdyby předvedl ještě více zázraků než Eliáš a Ježíš Kristus dohromady, mělo by to za následek leda to, že by mnozí vědci uvěřili, ale stejně by jeho existenci nedokázali. Pouze by zadokumentovali řadu nevysvětlitelných anomálií.

Dawkinsovy argumenty vedou k závěru, že v procesu evoluce není třeba se odvolávat na Boha jako na vysvětlení. To nijak nekoliduje s mnohými agnostickými či křesťanskými pohledy na svět, které nic takového nevyžadují (netrvají na kreacionismu).

Pohled na Boha jako hodináře, tedy jako na tvůrce každého detailu stvoření živých organismů je pohledem 17.–18. století, kdy takto stvoření pojal Robert Boyle.³¹ Toto pojetí není žádným převládajícím náboženským výkladem a dokonce i ve své době mělo řadu odpůrců v anglikánské církvi. Už vůbec není křesťanským výkladem v dnešní době.

Z této argumentace je patrné, že Darwinova evoluční teorie neimplikuje ateismus. Ateismus v ní není zahrnut ani z ní nutně nevyplývá. Důvody pro Dawkinsovy protináboženské názory musíme hledat jinde.

Ad 2/

Dawkinsův názor, že víra je slepá, odmítá důkazy atd. v sobě obsahuje několik složek. Jednak je to složka důvěry ve vědecký úsudek a schopnost neomylné interpretace shromážděných dat. Dále pak soud nad vírou, který je zavádějícím zobecněním. Není to pravdivý stav pohledu víry ani pravdivá reflexe o průkaznosti lidského poznání.

Filosofie se zamýšlí nad schopností a mechanismem tvoření lidského úsudku už od dob Platona (např. *Jeskyně*). Její výsledky jsou za tu dobu pozoruhodně pestré a rozhodně z nich neplyne, že utvořit si správný úsudek je

31 BOYLE, *Disquisition about the Final Causes of Natural Things* (1688)

něco člověku přirozeného a jednoznačného. Výzkumy současné kognitivní psychologie ukazují, že lidé „mají tendenci *důkaz* vyhledávat, interpretovat jej a odvolávat se na něj takovým způsobem, který podporuje jejich názory“^{32 33}

Soud nad vírou rozhodně není spravedlivý, protože stejně tak, jako existuje slepá víra připomínající pověru, tak existuje víra otevřená diskusi, argumentující a hledající stále nová východiska a cesty, jak se Bohu přiblížit. Mezi učitele této víry patřili např. Sv. Augustin, Tomáš Akvinský, či v moderní historii C.S. Lewis. Dawkinsovo tvrzení, že: „víra znamená slepou důvěru, nepodloženou důkazy, dokonce důvěru navzdory důkazům“³⁴ nelze označit za obecně platnou definici. Tmářství a mysticismu je jistě třeba čelit, ale je chybou je ztotožňovat s náboženstvím. McGrath cituje definici, která daleko korektněji poskytuje charakteristiku víry:

„Víra ovlivňuje celou povahu člověka. Začíná rozumovým přesvědčením, založeném na přiměřeném důkazu, pokračuje důvěrou srdce nebo citů, založenou na přesvědčení a je korunována souhlasem vůle, jejímž prostřednictvím se přesvědčení a důvěra projevují v jednání.“³⁵

Ad 3/

Výhrada proti nedostatečné představě o vesmíru a o světě není relevantní. Pokud bychom hodnotili středověké představy, je třeba říct, že náboženští myslitelé přejímali verze vesmíru tak, jak jim je prezentovali astronomové té doby. Pochopitelně bylo chybou, když si tyto astronomické teorie teologové naplnili svým obsahem. Respekt z Božího stvoření je náboženství vlastní a je charakterizován spíše pokorou před Stvořitelem než snahou vyčerpávajícím způsobem odhalit všechny detaily. Každopádně přinejmenším do 16. století (s kompromisy až do 19. století) byla věda církví podporována právě pro svou schopnost zázračné stvoření člověku více přiblížit.

Co se týče současného stavu, tak se přírodní vědy a teologie ubírají vlastními cestami. Teologové přírodní vědy sice komentují, ale nijak do jejich

32 NISBETT, ROSS, „*Human Inference Strategies and Shortcomings of Social Judgement.* , str. 192

33 McGRATH, *Dawkinsov boh*, str. 93

34 DAWKINS, *Sobecký gen*, str. 180

35 GRIFFITH, *The principles of theology* cituje McGRATH v *Dawkinsov Boh* str.97

vývoje nezasahují. Kreacionistické teorie, případně teorie o ploché zemi jako středu vesmíru jsou velmi okrajovými názory, které etablované křesťanské církve nijak nesdílí, i když i takové teorie nachází množství přívrženců.

Ad 4/

Organizované náboženství jako kořen všeho zla, to je Dawkinsova poslední provokativní teze. Není prvním myslitelem, který se kdy pokoušel prapůvod zla v lidské povaze či ve světě nalézt.

Jako zajímavé mi přijde Dawkinsovo důsledné otočení křesťanské dogmatiky co se týče zla a tedy hříchu. Učení o prvotním hříchu se snaží konstruovat náboženskou verzi původu hříchu a zla v lidech a dále mapuje jeho rozvoj až k bratrovraždě Ábela. V podstatě tedy dokládá původ zla jako porušení vztahu Boha, jako stvořitele a jeho autonomního obrazu – člověka. Dawkins naproti tomu přichází s pro člověka daleko lichotivější verzí, že zlo tkví v náboženství. Důvodem má být spoléhání na slepou víru v náboženské představy a dogmata a tudíž rezignace na vlastní úsudek na základě důkazů.

Státní ateismus a jeho oběti

Dawkins navrhuje jako jediný správný postoj ateismus, jelikož ve světě vědy a Darwinem popsané evoluce pro Boha není místo. McGrath však na příkladu státního ateismu v Sovětském svazu (a jinde) dokládá, jak toto vyznání může vést ke zvěrstvům a tragedii milionů lidí.³⁶

Ačkoli by se i na dalších státech dalo dokládat, jak se odtržení od náboženských kořenů v kombinaci s autoritářským režimem projeví v morálním úpadku společnosti, neměli bychom se chytat do pasti neznalosti místních poměrů a detailů. Úplně stačí, když zůstaneme hezky doma. I z této domácí perspektivy je vidět, jak je těžké určit, do jaké míry měla devastující charakter pokrytecká socialistická morálka, případně jaký byl přídavný efekt hlásaného ateismu. Rozhodně není ani naší, českou zkušeností, že by nám státní doktrína ateismu přinesla nějaký pozitivní společenský efekt.

Zneužití vědy

McGrath také uvádí méně známý příklad, kdy jedna vědecká osobnost umožní pozitivní rozvoj vědy a zároveň se v jiném projektu podílí na vývoji

³⁶ McGRATH, *Dawkinsov boh*, str. 128–129

chemických bojových látek, které jsou použity ve druhé světové válce a ve Vietnamu. Jedná se o příběh Louise Fiesera významného chemika, který se svojí ženou Mary Fieserovou významně přispěl k rozvoji studia organické chemie na Harvardu a zároveň stál u syntézy napalmu.³⁷

Ve vyjmenovávání vědeckých objevů, využitých, či zneužitých ve válce by se dalo donekonečna pokračovat, až bychom možná zjistili, že právě výrobci zbraní se bez vědců vůbec neobejdou. Že etika není samozřejmou součástí vědy a k čemu tento fakt vede bylo tedy historicky mnohokrát prokázáno. Ve 20. století byla možnost nebezpečí zneužití vědy velice jasná např. Karlu Čapkovi. To sice není osobnost ani vědecká, ani teologická nicméně jeho díla *Továrna na absolutno*, *RUR*, *Bílá nemoc* vyvolávají stejné mrazení jako 1984 George Orwella nebo *Vynález zkázy* Julese Verna.

Náboženství jako virus?

Příklad myšlenek náboženství ke zhoubnému viru, respektive *memu*, který infikuje lidskou mysl je představa, která může ledaskomu přijít natolik fantasmagorická, až svádí k domněnce, že ji Dawkins ani nemyslí vážně. Opak je pravdou. *Mem* je konstrukt, který Dawkinsovi umožňuje degradovat náboženské cítění na duševní nemoc. McGrath tuto ambici velmi dobře rozpoznává a věnuje jí obsáhlou pasáž knihy³⁸ Myslím, že úplně postačí, když shrnu dvě hlavní myšlenky proti konstrukci *memu*.

1) Kulturní vývoj, šíření myšlenek atd. lze jednoduše vysvětlit i bez *memu*. Ten nic nového nepřináší a je tudíž nadbytečný.

2) Podobnost šíření nákazy a šíření ideí je sice zajímavá, ale jinak nemá žádné společné rysy. Není tedy třeba vymýšlet neviditelného „nosiče“ myšlenky, který by myšlenku replikoval a šířil se s ní.

O zhoubnosti či prospěšnosti náboženství

Námitka „zhoubnosti“ náboženství je také předmětem Mc Grathovy polemiky. Jak dokládá, v roce 2001 porovnával 100 empiricky podložených studií s tímto výsledkem³⁹:

37 McGRATH, *Dawkinsov boh*, str. 130–131

38 McGRATH, *Dawkinsov boh*, str. 134–155

39 McGRATH, *Dawkinsov boh*, str. 125–126

- V 79 z nich se dokládá alespoň jeden kladný vliv zaujetí pro náboženství na celkovou duševní pohodu
- 13 z nich nenašlo žádnou smysluplnou souvislost mezi náboženstvím a celkovou duševní pohodu
- 7 z nich identifikovalo nejasné či složité vztahy mezi náboženstvím a celkovou duševní pohodu
- 1 studie shledala záporný vliv náboženství na celkovou duševní pohodu

Vyřčený odsudek náboženství tedy můžeme brát spíše jako rétorické podpoření ostatních protináboženských myšlenek, nikoli jako prokázaný fakt.

Dialog vědy a náboženství podle McGratha

Alister McGrath je nanejvýš kompetentní k tomu, aby se vyjadřoval ke vztahu přírodních věd a teologie. Jednak je profesorem historické teologie, jako vědec má však velmi blízko k historii vědy. Konstatuje tedy, že v posledních letech dochází ke konvergenci teologie a vědy. Sám to v jedné ze svých přednášek vysvětluje tak, že věda nahlíží svůj subjekt z určité perspektivy, kdežto z hlediska víry je tento subjekt nahlížen z jiné perspektivy. Pravdu tedy nemá pouze věda nebo pouze víra, ale společně mohou poskytnout komplexnější analýzu subjektu.

Jak dokládá McGrath, v historii nikdy nešlo o globální konflikt vědy a náboženství, ale spíš o izolované konflikty na bázi osobních či stavovských sporů. Jako jeden z příkladů uvádí případ Galilea Galilei, dalším je emancipace profesionálních vědců od vědců amatérů či „farářů badatelů“ ve viktoriánské Anglii.⁴⁰ K vytvoření mýtu o nepřátelství náboženství a vědy pak samozřejmě přispěly některé díla Johna Williama Drapera⁴¹ a Andrewa Dicksona Whitea⁴². Nepřátelské nálady jsou také rozdmýchávány Dawkinsem a novými ateisty.

Živnou půdou pro občasné křížení mýtů o válce mezi vědou a náboženstvím je i vzájemné nepochopení obou těchto entit. McGrath zde cituje C. P. Snowa:

40 Tamtéž, str. 158–159

41 DRAPER, *History and Conflict between Religion and Science*, 1874

42 WHITE, *The Warfare of Science with Theology in Christendom*, 1896

„Intelektuální život celé západní společnosti se stále víc štěpí na dvě polární skupiny...na jednom pólu humanitně vzdělaní lidé...na druhé přírodovědci, a jako nejtypičtější představitelé – fyzici. Mezi nimi zeje propast vzájemného neporozumění.“⁴³

Jedním z důvodů pro sbližování vědy a teologie je fakt, že vědci, zejména ekologové a klimatologové na vlastní kůži zakoušejí bitvy o uplatnění výsledků svých výzkumů v praxi. Klíčovým slovem je zde *naděje*.⁴⁴ Navazují na něj klasické otázky o smyslu, jako třeba:

Má smysl dále shromažďovat důkazy, když jsou tyto společností stejně ignorovány?

A kupodivu se zde objevuje společný eschatologický horizont:

Nejspíš je pozdě, má cenu něco dělat? Jaký bude průběh apokalypsy?

Religionistický přesah

Jak už jsem dříve ukázal, Dawkins ve svém protináboženském tažení s oblibou používá křesťanství jako fackovacího panáka. Je to celkem logické, protože křesťanské reálie jsou mu kulturně nejbližší. Ve svém postoji stylizované intelektuální nadřazenosti zapadá do té části Evropy, kde kostely o nedělích zejí prázdnotou. Situace křesťanských církví však není všude po Evropě stejná a na jiných kontinentech je na vzestupu (např. v Africe, Asii nebo Latinské Americe). V momentě, kdy vezmeme v úvahu i ostatní náboženství, zjistíme, že víra v nějakého boha je v celosvětovém měřítku na vzestupu. O triumfálním tažení vědy, racionálních argumentů a důkazů proti náboženství nemůže být vůbec řeč. Právě v celo-náboženském kontextu však Dawkins nalézá další argumenty proti náboženství. Když se podíváme na stylizovaný dokument *Root of all evil* (2006), jsou nám prezentovány narážky na nábožensky motivovaný terorismus ze všech koutů světa. Ať už je to Taliban, Hizballáh, Al Káida nebo nejnověji Islámský stát, všechny tyto organizace zapadají do kontextu nábožensky motivovaného zla. Dawkins se však neobrací proti zlu, obrací se rovnou proti náboženství, protože v něm kořen zla spatřuje.

V kontextu 1.–2. dekády 21. století a vlny terorizmu by se přímo

43 SNOW, *The two Cultures and the Scientific Revolution*, 1959

44 BREI, *Ecology, Ethics and Hope*, 2016

nabízelo populistické obvinění islámu z toho, že zde historie dává Dawkinsovi za pravdu a že jsme přímo svědky toho, jak se toto zlo po světě rozmáhá. Toto však vůbec nesouvisí s vědou, natož s evolucí. Islám ve středověku masivně podporoval vědce i umělce a z odkazu jeho učenců v astronomii, lékařství a matematice čerpali i mnozí evropští vědci. Díky snaze chalífátu o „znalostní teokracii“ se zachovaly např. Aristotelovy spisy, které by jinak zřejmě nebyly znovu objeveny.

Shrnutí – závěry

Shrnutí závěrů první části práce

- Rozvoj lidského myšlení je současně důvodem rozvoje přírodních věd i teologie. Přírodní vědy a teologie mají jiný předmět zkoumání, důvod jejich existence je však shodně v lidské touze po poznání. Díky vývoji jednotlivých oborů a lidské fantazii mohly vzniknout vědecké teorie, ale i náboženská dogmata, které dnes působí komicky či nepochopitelně, stejně jako ta, která se dodnes těší oprávněné autoritě. Oddělením věd získala teologie i filosofie potřebnou svobodu, ale nepominula řevnivost mezi vědními obory, která pramení z podstaty lidské soutěživosti.
- Náboženský cit je rovněž člověku dán od prehistorie a různá náboženství či teologie se snaží jej kultivovat. Jeho míra je individuální. Aktivní potlačování či popírání zbožnosti, jako něčeho nerozumného nebo nemoderního je popíráním lidskosti samotné, protože jako taková je jednou z odlišností člověka od ostatních živočišných druhů.
- V současnosti si jdou vědy a teologie vlastní cestou, je zde však prostor, kde se mohou navzájem obohacovat a sdělovat si, co soudí o dané problematice ze své perspektivy.
- Církev byla a je podporovatelkou vzdělanosti a objevování zázraků Božího stvoření, ať už se dějí podle Genesis nebo přírodních zákonů. Samozřejmě to nelze tvrdit o všech církevních denominacích a jednotlivcích ve stejné míře. Existují i značně konzervativní a rigidní názory s velkým množstvím stoupenců.

- Křesťanství není nepřátelské vůči přírodním vědám, ale různé církve se s vědou, nebo vědeckou metodou dostaly do konfliktu z důvodu svého boje o dominanci a o moc. V současnosti je snaha o usmíření, která naráží na protitlak nových ateistů, kteří vědu staví do protináboženské pozice.

Závěry z polemiky Richarda Dawkinse a Alisona McGratha:

- McGrath spolehlivě vyvrací tezi, že darwinistický světonázor nutně vede k ateismu. Tento názor vede v případě absence náboženského citu k agnosticizmu. V případě přítomnosti citu pro transcendenci však ideu Boha nijak nevylučuje.
- Dawkinsovy výhrady o přístupu náboženství k faktům a důkazům nejsou univerzální, jsou aplikovatelná pouze na některá období či kauzy. Důkazy jako takové byly a jsou věcí výkladu. Poznání jako takové je filosofickým tématem již tisíce let. Obviňování víry ze slepoty a ignorance je třeba brát jako emotivní gesto, nikoli průkazný fakt.
- McGrath vysvětluje i rozdíl chápání vesmíru v kontextu historie vědy a náboženství. Vzhledem k tomu, že náboženství a věda zkoumají odlišné aspekty jsoucna, nelze přijmout Dawkinsovy výhrady k prezentování obrazu vesmíru. Teologie se materiálním světem v tomto kontextu již nezabývá.
- Kořen všeho zla je třeba hledat v lidské přirozenosti, či individuálně v lidské povaze. Teologie a etika se tento fenomén snaží vymezit a charakterizovat co možná nejserióznějším způsobem a proto nemůže přijmout emotivní a zkratkovité tvrzení, že zlo pramení z náboženství. McGrath dokládá, že Dawkinsem propagovaný ateismus nevede k o nic lepším výsledkům než náboženský fanatismus.

Co je dobrého na Dawkinsovi?

I když je moje práce k myšlenkám Richarda Dawkinse dosti kritická, není od věci se zeptat, zda se v jeho velmi populárním díle neskryvá nějaký pozitivní podnět. Osobně si myslím, že je v něm skutečně dobře ukryt. Celá emotivní diskuse je příležitostí k tomu, jak oprášit staré argumenty, připravit si nové, moderní a ujasnit si pozici církve.⁴⁵ Toto „vyleštění zbroje“ se bude jistě hodit ve výzvách, se kterými se křesťanské církve již dnes potýkají. Mám na mysli například reflexi práv sexuálních minorit. Dále bych rád doufal, že vzhledem k dosahu a množství překladů může Dawkinsovo dílo vyvolat reflexi i v dalších náboženstvích, se kterými teologie nemá styčné body pro komunikaci.

Další závěry:

- Richard Dawkins se od vědecké metody zřejmě odklonil do roviny spisovatelsko-myslitelské, nicméně se na vědu nepřestal odvolávat. To dává jeho pracem nádech serioznosti, i když argumenty jsou emotivní až manipulativní.
- O důvodech Dawkinsovy protináboženské rétoriky lze leda spekulovat. V rozhovoru se Stephenem Hawkingem, nositelem nobelovy ceny za fyziku se Hawking Dawkinse přímo zeptá: „Musím se vás zeptat, proč jste vlastně tak posedlý bohem?“⁴⁶. Dawkins na tuto překvapivou otázku reaguje tím, že vysvětluje, jak pokládá za špatné, když si většina věřících zjednodušuje svět do té míry, že jej prostě takhle stvořil bůh. Nicméně sama otázka souvisí s vědeckou metodou. Podle „Popperovy břitvy“ totiž nemá smysl zabývat se hypotézami, které nelze falsifikovat. Do této kategorie hypotéz lze zařadit i hypotézu o existenci boha.
- Etická korekce vědy na úrovni svědomí vědce i regulačních institutů společnosti je nutná.

45 Příkladem takové diskuse může být i debata Dawkinse a McGratha [online]

<https://www.youtube.com/watch?v=bLdsRfkkTf4>

46 Channel 4 documentary. *Genius of Britain*, Episode 5 [online]

- Rovněž korekce náboženského fundamentalismu a tmářství je potřebná, tu je však třeba dělat hlavně na poli teologie.
- Noví ateisté se často vysmívají otázce o smyslu tohoto světa. Žádný smysl totiž podle nich nemá, ani ho není třeba. Považují to za poměrně nebezpečný směr uvažování, směřující k chaosu.

Pokud není smyslu, je otázkou, zda je důvodu k mnoha druhům vědeckého bádání. Taková otázka je relevantní zejména pro ty, kdo vědu financují. Dotažení ad absurdum by s sebou zřejmě přineslo i nutnou rekvalifikaci mnoha vědců na nějaké praktičtější obory a to včetně teologů či mnoha jiných, sympatizujících s novými ateisty.

- McGrath se ve své polemice s Dawkinsem drží jeho tezí, které zkoumá, uvádí na pravou míru, případně vyvrací. Nepředkládá však vlastní vizi smyslu či prospěšnosti církve. Tím zůstávají stranou např. sociálně komunitní funkce církve a její charitativní činnost. Církev je důležitým organizátorem charitativní pomoci po celém světě, je také nezanedbatelným zřizovatelem škol a pečovatelských zařízení pro různé skupiny obyvatel.

Výzvy dalších přírodovědeckých hypotéz

Rád bych uvedl příklad, jak pozice nových ateistů poskytují zajímavé výzvy pro dialog přírodních věd a teologie. Lawrence Krauss ve své knize *A Universe from Nothing*⁴⁷ popisuje, jak astrofyzika a kvantová mechanika pohlíží na zrod vesmíru. Pokládá za pravděpodobný vznik vesmíru z „ničeho“. Je to další teorie, kterou, kromě evoluční teorie, noví ateisté používají jako antitezi ke stvoření podle Bible. Toto tvrzení je však v poměrně malém napětí s Gen 1,1 i Jan 1,1. Biblická zvěst neuvádí na počátku nic kromě Boha, případně jeho Logu. Současná věda se snaží svou hypotézu podložit výpočty, je však dost zajímavé, že podobné, těžko představitelné obrazy najdeme v prastarých textech Bible. Tím myslím tvoření z „ničeho“, případně slovem (logos).

S tímto stvořením je pak v kontrastu stvoření člověka, u kterého se vysloveně uvádí, že byl stvořen ze země/hlíny a s ní je podle jména spjat (stvoření člověka a ostatních živých tvorů nechápu doslovně, ale jako určitý

⁴⁷ KRAUSS, *A Universe from Nothing: Why There Is Something Rather Than Nothing*

obraz).

Mě osobně přijde, že tento příklad spíše dokládá pro samotnou vědu překvapivé sblížení s teologií než jejich vzájemné popírání.

Seznam použité literatury

- Bible Písmo svaté Starého a Nového zákona*, Ekumenický překlad, ČSR: Biblická společnost, 1990
- BARBOUR, Ian G. *When Science Meets Religion*, SPCK, 2000
- BOYLE, Robert. *Disquisition about the Final Causes of Natural Things*, 1688
- BREI, Andrew T. *Ecology, Ethics and Hope*. London: Rowman and Littlefield, 2016
- DAWKINS, Richard. *The selfish gene*, Oxford University press, 1976
- DAWKINS, Richard. *A Survival Machine*, BROCKMAN, John. *The third culture*, New York: Simon & Schuster, 1996
- DRAPER, John William. *History and Conflict between Religion and Science*, 1874
- [online] <https://www.gutenberg.org/files/1185/1185-h/1185-h.htm>
- JELÍNEK, Jan. *Velký obrazový atlas pravěkého člověka*, Praha: Artia, 1977
- KANT, Immanuel. *Der Streit der Fakultäten*, 1798
- [online] <https://korpora.zim.uni-duisburg-essen.de/Kant/aa07/>
- KATZ, Elihu. *The Two-Step Flow of Communication: An Up-To-Date Report on an Hypothesis*. Public Opinion Quarterly. 1957, vol. 21, 1, Anniversary Issue Devoted to Twenty Years of Pu. DOI: 10.1086/266687
- KRAUSS Lawrence. *A Universe from Nothing: Why There Is Something Rather Than Nothing*, Atria Books, 2012
- McGRATH, Alister. *Dawkinsov boh. Gény, mémy a zmysel života*, SK: Kaligram, 2008
- McGRATH, Alister. *The Dawkins Delusion? Atheist Fundamentalism and the denial of the divine*, 2007

- McGRATH, Alister. *The Twilight of Atheism: The Rise and Fall of Disbelief in the Modern World*, 2004
- NISBETT, Richard E, ROSS Lee D. *Human Inference Strategies and Shortcomings of Social Judgement*. Englewood Cliffs, NY: Prentice-Hall, 1980, s. 192
- GADAMER, H.G., *Člověk a řeč*. Praha: Oikúmené 1999
- GALILEI, Galileo. *Dialogo sopra i due massimi sistemi del mondo*, 1632
- GALILEI, Galileo. *Discorsi e Dimostrazioni Matematiche, intorno a due nuove scienze*, 1638
[online]
http://galileoandeinstein.physics.virginia.edu/tns_draft/index.html
- GOODALL, Jane. *My Friends the Wild Chimpanzees*, Washington, DC: National Geographic Society, 1967
- GRIFFITH THOMAS, W. H. *The principles of theology-An Introduction to the Thirty-Nine Articles*
- [online]https://books.google.cz/booksid=IkLLAwAAQBAJ&printsec=frontcover&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false
- SNOW, C. P., *The two Cultures and the Scientific Revolution*, Cambridge University Press, 1959
- STINGL, Miroslav. *Ostrovny lidojedů*. Praha: Svoboda, 1970
- STÖRIG, Hans Joachim. *Malé dějiny filosofie*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007
- ŠTEFL, Vladimír. *Mikuláš Koperník*. Praha: Prometheus, 2014
- WALLACE, Alfred Russel. *The Origin of Human Races and the Antiquity of Man Deduced from the Theory of 'Natural Selection'*, 1864
[online] <http://people.wku.edu/charles.smith/wallace/S093.htm>
- WHITE, Andrew Dickson, *The Warfare of Science with Theology in Christendom*, 1896

WITTGENSTEIN, L. *Filosofická zkoumání*. Praha: Filosofia, 1998

Inherit the Wind (1960), [film] režie: Stanley Kramer

Online zdroje:

Rozhovor R. Dawkinse a S.Hawkinga

Channel 4 documentary. *Genius of Britain*, Episode 5 [online]
<https://www.youtube.com/watch?v=CMJFfaKZXR&t=250s> 3:30

Rozhovor R. Dawkinse a A. McGratha

DebatesOnline. [online] <https://www.youtube.com/watch?v=bLdsRfkkTf4>

A Channel 4 documentary. *Root of all Evil*, později přejmenováno na *The God Delusion* [online] https://www.youtube.com/watch?v=8nAos1M-_Ts&t=213s